Державна установа
«Український інститут розвитку освіти»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Київ 2026

УДК 37.035.6 :355.23(072)
М 54

Рекомендовано до використання рішенням методичної ради
Державної установи «Український інститут розвитку освіти»
(протокол № 5 від 31.08.2026)

Погоджено в Міністерстві оборони України
(Лист від 06.08.2026 № 220/5/29/11234-26)

Упорядники:
Олексій СИТНИК, методист відділу змісту освіти Державної установи «Український інститут розвитку освіти», кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент;
Всеволод СЕРГІЄНКО, в. о. начальника відділу змісту освіти Державної установи «Український інститут розвитку освіти»;
Неля МИХАЙЛОВСЬКА, методист відділу змісту освіти Державної установи «Український інститут розвитку освіти».

Рецензенти:
Олена БЛАШКОВА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету;
Інна ОТАМАСЬ, кандидат історичних наук, доцент та начальник відділу проєктів і програм Черкаського державного технологічного університету.

Методичні рекомендації щодо військово-патріотичного виховання в закладах освіти. – Київ : ДУ «УІРО», 2026. – 80с.

Методичні рекомендації спрямовано на організацію системи військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої та позашкільної освіти України в умовах воєнного стану. У виданні розкрито теоретико-методологічні засади патріотичного виховання, його принципи, форми та методи роботи з урахуванням вікових особливостей учнів і психологічних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України.

Окремо висвітлено питання планування виховної роботи, взаємодії закладів освіти зі складовими сил безпеки і сил оборони, організаціями ветеранів війни, органами місцевого самоврядування та батьківськими спільнотами. Особливу увагу приділено психолого-педагогічному супроводу дітей, які зазнали травматичного впливу війни.

Рекомендації адресовано керівникам і педагогічним працівникам закладів освіти, методистам та фахівцям органів управління освітою.

© Державна установа
«Український інститут розвитку освіти», 2026

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Київ 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 6

РОЗДІЛ 1. НОРМАТИВНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ 9
1.1. Місце військово-патріотичного виховання в системі освіти 9
1.2. Нормативно-правові орієнтири 11
1.3. Мета, завдання і принципи військово-патріотичного виховання 14
1.4. Педагогічна доцільність та етичні орієнтири військово-патріотичного виховання 16

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ 20
2.1. Організаційна модель військово-патріотичного виховання 20
2.2. Ролі учасників освітнього процесу 21
2.3. Планування виховної роботи 24
2.4. Взаємодія з державними органами, складовими сил безпеки і сил оборони, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства 27
2.5. Документування, безпека та відповідальність під час організації заходів 29
2.6. Методичні орієнтири для уникнення формалізму 32

РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ З УЧНЯМИ 33
3.1. Основні змістові напрями військово-патріотичного виховання 33
3.2. Форми і методи виховної роботи 35
3.3. Вікова диференціація змісту й методів 39
3.4. Методика проведення основних форм виховної роботи 42

3.4.1. Тематичний тиждень 42
3.4.2. Класна година 44
3.4.3. Зустрічі з військовослужбовцями, ветеранами війни, волонтерами та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України 45
3.4.4. Волонтерський або громадський проєкт 46
3.4.5. Дослідницькі та медіапроєкти 47
3.4.6. Практикум із безпеки 48
3.5. Добір матеріалів для виховної роботи 49
3.6. Очікувані результати роботи з учнями 50

РОЗДІЛ 4. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД 52
4.1. Принцип «спочатку безпека» 52
4.2. Психологічно безпечне проведення виховних заходів 53
4.3. Робота з дітьми, які мають досвід війни 55
4.4. Фізична, інформаційна безпека та медичне забезпечення заходів 56
4.5. Перша психологічна допомога та дії педагога після чутливого заходу 58
4.6. Недопущення форм, що можуть завдати шкоди 60

РОЗДІЛ 5. МОНІТОРИНГ, ОЦІНЮВАННЯ ТА КОРИГУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ 62
5.1. Призначення моніторингу й оцінювання 62
5.2. Основні показники ефективності 63
5.3. Інструменти збору зворотного зв'язку 65
5.4. Аналіз результатів і коригування виховної роботи 66
5.5. Підсумковий звіт про військово-патріотичне виховання 68
5.6. Критерії якості військово-патріотичного виховання 69

Глосарій 70
Список джерел 78

ПЕРЕДМОВА

Методичні рекомендації спрямовані на організацію та реалізацію системи військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах освіти України в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України та пов'язаних із нею безпекових, соціальних і психолого-педагогічних викликів.

Сучасний стан розвитку українського суспільства обумовлює потребу в переосмисленні підходів до виховання молодого покоління. Захист суверенітету й територіальної цілісності держави, збереження української національної ідентичності та зміцнення обороноздатності країни висувають на перший план завдання формування в молоді оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, поваги до військової служби та мотивації до набуття компетентностей у сфері безпеки і оборони.

Заклади освіти є стратегічно важливим інституційним середовищем для реалізації цих завдань. Педагогічні колективи закладів загальної середньої, позашкільної та професійної освіти щоденно формують ціннісно-смисловий простір, у якому зростає нове покоління громадян України.

Ці методичні рекомендації адресовані керівникам закладів освіти, заступникам директорів з виховної роботи, педагогам-організаторам, класним керівникам, учителям навчального предмета «Захист України», практичним психологам, керівникам гуртків, працівникам закладів позашкільної освіти, фахівцям органів управління освітою та іншим учасникам освітнього процесу, залученим до організації військово-патріотичного виховання.

Метою методичних рекомендацій є надання педагогічним працівникам, керівникам закладів освіти та методистам науково-методичне підґрунтя і практичний інструментарій для ефективної організації військово-патріотичного виховання учнівської молоді в сучасних умовах.

Водночас документ не дублює чинні нормативно-правові акти й не замінює освітні програми. Матеріали розроблені для допомоги педагогічним колективам у плануванні, проведенні та оцінюванні виховної роботи системно, безпечно, з урахуванням вікових особливостей учнів та методично доцільно.

Методичні рекомендації містять орієнтири для планування, організації, безпечного проведення, оцінювання й коригування військово-патріотичного виховання в закладах освіти. Особлива увага приділяється психолого-педагогічним аспектам роботи з дітьми, які пережили травматичні події, інтеграції питань національної безпеки в освітній процес, а також взаємодії закладів освіти із силами безпеки і силами оборони України, організаціями ветеранів війни, органами місцевого самоврядування та батьківськими спільнотами.

У рекомендаціях військово-патріотичне виховання розглядається як складник ширшої державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року № 2834-IX, військово-патріотичне виховання спрямоване на формування оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, поваги до військової служби та мотивації до набуття компетентностей у сфері безпеки й оборони. Тому запропоновані підходи орієнтовані не на формальне проведення заходів, а на послідовне формування громадянської відповідальності, культури безпеки, стійкості та готовності діяти в інтересах захисту України.

Практична цінність методичних рекомендацій полягає в поєднанні п'яти взаємопов'язаних складників: нормативної рамки, організаційної моделі роботи закладу освіти, змістових напрямів і методів виховної діяльності, безпекових та психолого-педагогічних умов проведення заходів, а також інструментів моніторингу, оцінювання й коригування виховної роботи.

Військово-патріотичне виховання не повинно обмежуватися формальною звітністю, механічним проведенням пам'ятних заходів або емоційним тиском на дітей. Зміст цієї роботи має ґрунтуватися на повазі до гідності дитини, безпечності освітнього середовища, добровільності участі в чутливих формах діяльності, урахуванні вікових особливостей учнів, травматичного досвіду війни та реальних потреб конкретної громади.

Водночас практика свідчить про неоднорідність підходів до організації військово-патріотичного виховання в різних регіонах та закладах освіти, а також про потребу в уніфікованих алгоритмах і методичному забезпеченні, адаптованому до сучасних безпекових, освітніх і соціальних умов. Саме тому запропоновані рекомендації орієнтовані не лише на опис напрямів роботи, а й на практичну підтримку закладу освіти в ухваленні управлінських, педагогічних і безпекових рішень.

РОЗДІЛ 1. НОРМАТИВНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Місце військово-патріотичного виховання в системі освіти

Військово-патріотичне виховання є складовою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, що реалізується у взаємозв'язку з національно-патріотичним вихованням та громадянською освітою (ст. 8 ЗУ № 2834-IX). У закладах освіти цей напрям реалізується не як окремий набір разових заходів, а як цілісна система виховної роботи, що поєднує громадянське, національно-патріотичне, безпекове, правове, морально-етичне, історико-культурне й оборонне спрямування.

У педагогічній практиці військово-патріотичне виховання спрямоване на формування в дітей та молоді ціннісного ставлення до Батьківщини, свідомої готовності до її захисту, поваги до сил безпеки і сил оборони, ветеранів війни, а також набуття базових знань і практичних навичок у сфері цивільного захисту та оборони.

Законодавча рамка уточнює цю педагогічну логіку через поняття оборонної свідомості, національного спротиву, поваги до військової служби та компетентностей у сфері безпеки й оборони. Тому в освітньому середовищі військово-патріотичне виховання має бути зорієнтоване не лише на знання про державу, армію чи історичні події, а й на розвиток відповідальної поведінки, громадянської зрілості, стійкості, здатності до взаємодопомоги та критичного осмислення інформації.

В умовах воєнного стану акцент педагогічної роботи зміщується на формування стійкої внутрішньої мотивації до захисту держави, критично-

го сприйняття інформаційних маніпуляцій та культури безпеки в повсякденному житті.

Методично доцільно розглядати військово-патріотичне виховання через п'ять взаємопов'язаних компонентів.

Компонент	Зміст
Когнітивний	Знання про історію України, її державність, сили безпеки і сили оборони, Захисників і Захисниць України, державні символи, події боротьби за незалежність
Емоційно-ціннісний	Любов до Батьківщини, гордість за свій народ, повага до Захисників і Захисниць України, ветеранів війни, волонтерів, рятувальників, медиків
Громадянський	Усвідомлення прав і обов'язків громадянина, відповідальності перед громадою і державою, поваги до Конституції України та демократичних цінностей
Безпековий	Набуття знань і навичок безпечної поведінки в умовах воєнного стану, надзвичайних ситуацій, інформаційних загроз і повсякденних ризиків
Діяльнісний	Участь у заходах військово-патріотичного виховання, волонтерстві, підтримці сил безпеки і сил оборони, соціально корисних, дослідницьких, просвітницьких і громадських ініціативах

У педагогічній теорії та практиці необхідно враховувати три взаємопов'язані виміри патріотизму, які в сукупності формують цілісну особистість громадянина-захисника:

- **Національно-культурний вимір** пов'язаний із самоідентифікацією через українську мову, культуру, традиції й історичну пам'ять.
- **Державно-громадянський вимір** передбачає повагу до конституційного ладу, прав і обов'язків громадянина.
- **Оборонний вимір** стосується усвідомлення значення захисту України, готовності до відповідальної дії та поваги до тих, хто захищає державу.

Отже, військово-патріотичне виховання в системі освіти має бути спрямоване на формування цілісної особистості громадянина України, який усвідомлює цінність державності, поважає гідність людини, здатний діяти відповідально в умовах ризику, підтримувати інших і брати участь у зміцненні стійкості громади та держави.

1.2. Нормативно-правові орієнтири

Організація військово-патріотичного виховання в закладах освіти здійснюється відповідно до системи нормативно-правових актів України. Для практичної роботи закладу освіти важливо не лише сформувати перелік цих документів, а й розуміти, які саме управлінські та педагогічні рішення вони допомагають ухвалювати.

Базовим документом для окреслення змісту й напрямів цієї роботи є Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. Цей нормативно-правовий акт визначає ключові поняття, напрями державної політики, суб'єктів відповідних відносин, а також зміст військово-патріотичного виховання як одного з провідних складників утвердження української національної та громадянської ідентичності. Документ є чинним та застосовується з урахуванням змін і доповнень.

Самостійною правовою підставою для розуміння зв'язку військово-патріотичного виховання з підготовкою громадян України до захисту держави є Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX. Цей Закон визначає національний спротив як комплекс заходів, що охоплює територіальну оборону, рух опору та підготовку громадян України до національного спротиву. У цьому контексті військово-патріотичне виховання громадян України є одним із законодавчо визначених завдань підготовки громадян України до національного спротиву – поряд зі сприянням набуттю громадянами готовності й здатності

виконувати конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також підготовкою населення до умов життєдіяльності в районах ведення воєнних (бойових) дій.

Закон № 1702-IX також розмежовує початкову та базову підготовку громадян України до національного спротиву. Початкова підготовка організовується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки разом із Міністерством оборони України та проводиться в закладах загальної середньої освіти, зокрема з можливістю військово-патріотичної підготовки в ігровій формі у літніх таборах. Базова підготовка організовується Міністерством оборони України та проводиться з громадянами України, які досягли 18-річного віку. Тому військово-патріотичне виховання здобувачів освіти в закладах загальної середньої освіти має здійснюватися в межах початкової підготовки, з урахуванням віку учнів, безпекових умов, педагогічної доцільності та недопущення підміни виховної роботи заходами базової підготовки.

Стратегічну рамку цієї діяльності визначає Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року № 1322. Цей документ є чинним і реалізується з урахуванням чинної редакції та поточних змін.

Практичний програмний вимір державної політики закладено в Державній цільовій соціальній програмі з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 2024 року № 864. Програма визначає виконавців, строк реалізації, завдання, заходи й очікувані результати державної політики у відповідній сфері.

Окреме значення для організації заходів має постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2024 року № 371, якою затверджено Порядок використання або залучення особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони, а також забезпечення заходів безпеки й медичного забезпечення під час здійснення заходів військово-патріотичного

виховання. Цей документ рекомендуємо враховувати під час планування зустрічей, практикумів, демонстрацій, військово-прикладних, польових, комбінованих або інших заходів за участю представників сил безпеки і сил оборони.

У системі освіти важливим орієнтиром є Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 року № 641». Цей документ визначає мету, завдання, напрями та змістові орієнтири національно-патріотичного виховання в закладах освіти.

Нормативний документ	Значення для закладу освіти
Конституція України	Закріплює засади державності, права і свободи людини і громадянина, а також обов'язок громадян України щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.
Закон України «Про освіту»	Визначає правові засади функціонування системи освіти, права й обов'язки учасників освітнього процесу, а також вимоги до безпечного, здорового та інклюзивного освітнього середовища.
Закон України «Про повну загальну середню освіту»	Регулює організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, права й обов'язки його учасників, умови безпечного освітнього середовища та здійснення виховної роботи.
Закон України «Про позашкільну освіту»	Визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи позашкільної освіти, напрями позашкільної освітньої діяльності, права й обов'язки учасників освітнього процесу.
Закон України № 2834-IX	Визначає державну політику у сфері української національної та громадянської ідентичності, поняття військово-патріотичного виховання, оборонної свідомості, національно-патріотичного виховання та громадянської освіти

Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX	Визначає правові та організаційні засади національного спротиву, його складові – територіальну оборону, рух опору та підготовку громадян України до національного спротиву. Установлює, що військово-патріотичне виховання є одним із завдань підготовки громадян України до національного спротиву, а також розмежовує початкову підготовку, що може здійснюватися в закладах загальної середньої освіти, і базову підготовку, яка проводиться з громадянами України, які досягли 18-річного віку.
Постанова КМУ № 1322	Визначає стратегічні орієнтири утвердження української національної та громадянської ідентичності до 2030 року
Постанова КМУ № 864	Визначає програмні завдання, заходи й очікувані результати державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності до 2028 року
Постанова КМУ № 371	Визначає порядок залучення сил безпеки і сил оборони, забезпечення безпеки та медичного супроводу заходів військово-патріотичного виховання
Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом МОН України від 06.06.2022 № 527	Визначає мету, завдання, напрями та змістові орієнтири національно-патріотичного виховання в системі освіти України; слугує методичною основою для планування виховної роботи, добору форм і методів національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання в закладах освіти

Закладу освіти варто уникати формального зазначення нормативної бази в планах виховної роботи. Кожен документ має бути пов'язаний із конкретним управлінським або педагогічним рішенням: визначенням мети заходу, добором змісту відповідно до вікових особливостей, оцінюванням ризиків, залученням суб'єктів взаємодії, організацією медичного супроводу, захистом прав дитини й забезпеченням психологічної безпеки.

1.3. Мета, завдання і принципи військово-патріотичного виховання

Метою військово-патріотичного виховання є формування в учнівської молоді оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, готовності стати до лав Збройних Сил України та інших формувань сектору безпеки і оборони України, поваги до військової служби та мотивації до набуття компетентностей у сфері безпеки й оборони.

У закладах освіти ця мета реалізується з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти, їхнього психологічного стану, безпекового контексту та меж педагогічної доцільності. Для неповнолітніх здобувачів освіти відповідні положення розкриваються через формування культури безпеки, відповідальної громадянської позиції, поваги до військової служби, розуміння ролі сил безпеки і сил оборони та готовності до посильної участі в підтримці громади й держави.

Основними завданнями військово-патріотичного виховання є:

- розкрити для здобувачів освіти значення історії України, її державності, державних символів, української мови, культури та традицій;
- формувати оборонну свідомість, повагу до військової служби, Захисників і Захисниць України, сил безпеки і сил оборони;
- розвивати готовність до захисту України, національного спротиву, відповідальної громадянської дії, лідерські якості, стресостійкість і взаємодопомогу;
- залучати учнів до реальних справ, зокрема волонтерства, підтримки сил безпеки і сил оборони, соціальних і громадських ініціатив;
- формувати критичне сприйняття інформаційних маніпуляцій, медіаграмотність і здатність протидіяти дезінформації;
- розвивати культуру безпеки в повсякденному житті, зокрема навички безпечної поведінки в умовах воєнного стану;
- забезпечувати психолого-педагогічний супровід виховної роботи з урахуванням травматичного досвіду дітей;

- окреслювати механізми взаємодії закладів освіти з державними органами, складовими сил безпеки і сил оборони, органами місцевого самоврядування, організаціями ветеранів війни, інститутами громадянського суспільства та батьківськими спільнотами.

Ефективна система військово-патріотичного виховання базується на педагогічних принципах, що визначають зміст, форми, методи й межі виховної діяльності.

Принцип	Зміст та практична реалізація
Патріотизму та державності	Формування любові до України, поваги до державних символів, інститутів держави та Конституції України
Гуманізму	Визнання пріоритету прав людини, ненасильницький характер виховання, повага до гідності кожного учня
Науковості	Відповідність змісту виховної роботи сучасним педагогічним дослідженням, перевіреним практикам і достовірним джерелам інформації
Системності і послідовності	Наскрізний характер виховної роботи з урахуванням вікової динаміки розвитку учнів
Зв'язку з життям	Орієнтація на реальні події, актуальні виклики, приклади Захисників і Захисниць України, досвід громади та держави
Діяльнісного підходу	Залучення учнів до реальних справ, зокрема волонтерства, допомоги, участі в заходах, проєктній і громадській діяльності
Єдності сім'ї та школи	Координація зусиль педагогів і батьків у вихованні відповідальних громадян України
Психологічної безпеки	Урахування травматичного досвіду дітей, неприпустимість ретравматизації, обережне використання тем війни, втрати й особистого досвіду

Безпечності	Планування кожного заходу з урахуванням фізичної, психологічної, інформаційної та медичної безпеки учасників
Вікової відповідності	Добір змісту, лексики, візуальних матеріалів і форм роботи відповідно до віку, життєвого досвіду та емоційної готовності дітей
Недопущення формалізму	Орієнтація не на кількість проведених заходів, а на їхню педагогічну доцільність, якість, змістовність і безпечність

Таким чином, військово-патріотичне виховання має бути організоване як педагогічно вивірений процес, що поєднує формування оборонної свідомості, знання, практичні навички, безпекову культуру, повагу до військової служби та досвід відповідальної дії в інтересах України.

1.4. Педагогічна доцільність та етичні орієнтири військово-патріотичного виховання

В умовах війни військово-патріотичне виховання потребує особливої методичної обережності. Організація цієї роботи не може зводитися до емоційного впливу, героїзації смерті, демонстрації жорстокого контенту, формального проведення лінійок або примусового залучення дітей до заходів, які можуть викликати страх, тривогу чи повторне переживання травматичних подій.

Національно-патріотичне, зокрема військово-патріотичне, виховання має утверджувати гідність, а не страх. Його зміст має розкривати цінність життя, свободи, відповідальності, взаємодопомоги, громадянської зрілості й готовності діяти в інтересах України.

Основними засадами психологічно безпечного виховання є:

- недопустимість примусової участі дітей у заходах, що можуть ретравматизувати;

- обов'язкова попередня підготовка педагога до роботи з темами втрати, смерті, війни, окупації або полону;
- залучення практичного психолога закладу освіти до планування й проведення заходів на чутливі теми;
- індивідуальний підхід до дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, дітей із родин військовослужбовців, дітей, які проживають або проживали на тимчасово окупованій території України, дітей, які пережили обстріли, втрату близьких або інші травматичні події;
- формування атмосфери довіри, безпеки та прийняття в класному колективі;
- навчання педагогів основам першої психологічної допомоги.

У практиці закладу освіти необхідно уникати:

- примусової участі дітей у заходах, пов'язаних із темами смерті, втрати, полону, окупації або особистого травматичного досвіду;
- використання шокового фото- й відеоконтенту, особливо для учнів початкової та базової школи;
- інсценізації насильства, бойових дій, допитів, приниження або покарання як елементів виховних заходів;
- ототожнення патріотизму лише з військовою службою або бойовою участю;
- тиску на дітей, чиї родини мають різний досвід війни, втрати, переміщення або служби близьких у складових сил безпеки і сил оборони;
- використання неперевіреної інформації, міфологізованих матеріалів, пропагандистських шаблонів або джерел сумнівного походження;
- публічного розкриття персональних історій дітей і родин без їхньої згоди.

Категорично не рекомендується проводити виховні заходи з імітацією бойових дій або такі, що містять елементи жорстокості, залякування чи приниження.

Особливої уваги потребують заходи за участю військовослужбовців, ветеранів війни, представників сил безпеки і сил оборони. У таких випадках заклад освіти має заздалегідь визначити мету заходу, вікову аудиторію, межі обговорення, відповідальних осіб, потребу в участі практичного психолога, порядок фото- й відеофіксації, а також умови безпеки.

Якщо захід передбачає використання або залучення особового складу, ресурсів чи засобів сил безпеки і сил оборони, його організація має відповідати вимогам постанови Кабінету Міністрів України № 371. Цей порядок визначає механізм підготовки та здійснення заходів військово-патріотичного виховання із залученням сил безпеки і сил оборони, а також питання безпеки й медичного забезпечення під час їх проведення.

Зміст військово-патріотичного виховання має бути збалансованим. Поряд із темами воєнної історії, оборони, подвигу й пам'яті потрібно послідовно розкривати теми громадянської відповідальності, безпеки, домедичної допомоги, інформаційної гігієни, волонтерства, підтримки громади, відновлення України та мирного майбутнього.

Отже, педагогічно доцільне військово-патріотичне виховання має ґрунтуватися на безпечному, гідному й узгодженому з віковими особливостями виховному процесі та не допускати примусу, травматизації, формалізму або некритичного відтворення воєнної тематики. Саме тому закладу освіти необхідно планувати таку роботу не лише з позиції патріотичного змісту, а й з позиції прав дитини, психологічної безпеки, педагогічної етики та реальної користі для здобувачів освіти.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

2.1. Організаційна модель військово-патріотичного виховання

Ефективна система військово-патріотичного виховання потребує системної організації на рівні закладу освіти, узгодженості дій педагогічного колективу, учнівства, батьків та залучених суб'єктів взаємодії. Така робота не повинна обмежуватися окремими тематичними заходами чи пам'ятними датами. Вона повинна бути частиною цілісної виховної системи закладу освіти, пов'язаної з освітньою програмою, річним планом роботи, діяльністю учнівського самоврядування, гуртковою та позашкільною роботою, психологічним супроводом і безпековою політикою.

Управлінськи доцільно організовувати військово-патріотичне виховання як річний цикл, що охоплює діагностику потреб, планування, підготовку заходів, реалізацію, оцінювання, звітування та внесення змін до подальшої роботи.

Етап	Зміст роботи	Практичний результат
Діагностика	Аналіз потреб учнів, безпекового контексту, досвіду громади, наявних ресурсів	Визначені пріоритети роботи на навчальний рік
Планування	Формування річного плану, календаря заходів, розподіл відповідальності	Заходи інтегровано до системи виховної роботи закладу освіти
Підготовка	Добір форм роботи, залучених суб'єктів, матеріалів, оцінювання ризиків	Підготовлені сценарії, чеклисти, інструктажі

Реалізація	Проведення заходів, проєктів, акцій, занять, зустрічей	Залучення учнів до змістовної та безпечної діяльності
Оцінювання	Збір зворотного зв'язку, аналіз участі, якості й безпечності заходів	Висновки щодо ефективності роботи
Коригування	Уточнення планів, зміна форматів, оновлення партнерств	Поліпшення виховної системи закладу

Організаційна модель військово-патріотичного виховання має відповідати таким базовим вимогам:

- мати чітко визначену мету й очікувані результати;
- враховувати вік, досвід і психологічний стан здобувачів освіти;
- передбачати розподіл відповідальності між учасниками освітнього процесу;
- ґрунтуватися на реальних можливостях закладу освіти та громади;
- передбачати оцінювання ризиків і безпекові умови проведення заходів;
- забезпечувати участь учнів не лише як слухачів, а як активних учасників корисних справ;
- мати механізм моніторингу, зворотного зв'язку й коригування.

Така модель дозволяє уникнути формалізму та зосередити увагу не на кількості проведених заходів, а на їхній педагогічній якості, послідовності, безпечності й реальному впливі на здобувачів освіти.

2.2. Ролі учасників освітнього процесу

Організація військово-патріотичного виховання є спільною відповідальністю всього закладу освіти. Водночас кожен учасник освітнього процесу має виконувати свою функцію, щоб уникнути дублювання, випадковості або перекладання відповідальності.

Учасник / суб'єкт	Основні функції
Керівник закладу освіти	Забезпечує загальну організацію роботи, затверджує план, визначає відповідальних осіб, погоджує партнерства, контролює дотримання безпекових вимог
Заступник директора з виховної роботи	Координує планування, календар заходів, взаємодію класних керівників, педагогів-організаторів, психолога, учнівського самоврядування та залучених суб'єктів
Педагог-організатор	Готує та координує заходи для учнівської спільноти, акції, тематичні тижні, учнівські ініціативи, взаємодіє з активом учнівського самоврядування
Класний керівник	Планує й проводить вікововідповідну виховну роботу з класом, підтримує комунікацію з батьками, враховує індивідуальні особливості й досвід учнів
Учитель предмета «Захист України»	Забезпечує змістову узгодженість виховної роботи з навчальним компонентом, консультує щодо безпекових, оборонних і практичних тем
Практичний психолог	Оцінює психологічні ризики, консультує педагогів, супроводжує чутливі заходи, допомагає запобігати ретравматизації дітей
Соціальний педагог, за наявності	Допомагає враховувати соціальний контекст родин, потреби дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, дітей із родин військовослужбовців, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Керівники гуртків і секцій	Реалізують практичний, проєктний, спортивний, туристсько-краєзнавчий, волонтерський або дослідницький компонент виховної роботи
Учнівське самоврядування	Ініціює волонтерські, інформаційні, просвітницькі, пам'ятні й громадські проєкти, бере участь у плануванні та рефлексії заходів
Батьки / законні представники	Підтримують участь дітей у заходах, долучаються до партнерських ініціатив, надають зворотний зв'язок, інформують педагогів про чутливі для дитини обставини
Залучені суб'єкти взаємодії	Надають експертну, просвітницьку, ресурсну або організаційну підтримку в межах своїх повноважень або напряму діяльності за умови дотримання вимог безпеки, етики й педагогічної доцільності

Координація зусиль педагогів і батьків у вихованні патріотів є однією з важливих умов ефективності військово-патріотичного виховання. Водночас така взаємодія має бути не формальною, а партнерською. Заклад освіти має пояснювати батькам мету заходів, їхній зміст, умови безпеки, можливі ризики та очікувані результати.

Доцільно створити в закладі освіти робочу групу або визначити координаційну команду з питань військово-патріотичного виховання. До її складу можуть входити керівник або заступник керівника закладу, педагог-організатор, учитель навчального предмета «Захист України», практичний психолог, представники класних керівників, учнівського самоврядування та батьківської спільноти.

Функції такої команди:

- аналіз потреб і можливостей закладу освіти;
- підготовка пропозицій до виховного плану закладу освіти щодо національно-патріотичного, зокрема військово-патріотичного, виховання;

- погодження заходів із підвищеним рівнем чутливості або ризику;
- добір і перевірка залучених суб'єктів;
- координація інформаційного супроводу;
- аналіз результатів і зворотного зв'язку.

2.3. Планування виховної роботи

Планування є основою системної реалізації військово-патріотичного виховання. Воно забезпечує послідовність, вікову відповідність, реалістичність, безпечність і педагогічну результативність виховної роботи.

Планування здійснюється на трьох рівнях: стратегічному, тактичному та оперативному.

Рівень планування	Зміст
Стратегічний рівень	Програма або система заходів із національно-патріотичного, зокрема військово-патріотичного, виховання, інтегровані до виховного плану закладу освіти на навчальний рік і затверджені в установленому порядку
Тактичний рівень	Плани роботи класних керівників, педагогів-організаторів, керівників гуртків і секцій із помісячним або тематичним розподілом заходів
Оперативний рівень	Плани окремих заходів, сценарії, програми, інструктажі, чеклисти, алгоритми проведення та оцінювання

Заходи національно-патріотичного, зокрема військово-патріотичного, виховання доцільно інтегрувати в систему виховної роботи закладу освіти або інший наявний формат її планування. Такі заходи мають відповідати нормативно-правовій базі й концептуальним документам, враховувати вікові особливості та психологічний стан учнів, бути реалістичними

з огляду на наявні ресурси, передбачати залучення учнівства, батьків та залучених суб'єктів взаємодії, а також містити механізм моніторингу й оцінювання результатів.

Щоб планування виховної роботи було дієвим і результативним, а не обмежувалося календарем дат і заходів, доцільно передбачати такі елементи:

Елемент плану	Для чого потрібен
Мета заходу	Щоб захід мав зрозумілий педагогічний сенс
Цільова аудиторія	Щоб зміст відповідав віку й досвіду учнів
Очікуваний результат	Щоб можна було оцінити не факт проведення, а користь
Відповідальні особи	Щоб уникнути невизначеності в організації
Залучені суб'єкти взаємодії	Щоб залучення зовнішніх учасників було плановим і безпечним
Безпекові умови	Щоб заздалегідь оцінити фізичні, психологічні та організаційні ризики
Форма зворотного зв'язку	Щоб скоригувати подальшу роботу

Орієнтовний алгоритм розроблення плану може передбачати такі кроки: аналіз результатів попереднього навчального року, формулювання пріоритетів, відбір форм і методів, розподіл відповідальності, затвердження, реалізація, моніторинг, коригування.

2.4. Взаємодія з державними органами, складовими сил безпеки і сил оборони, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства

Ефективна система військово-патріотичного виховання потребує налагодженої взаємодії закладу освіти з державними органами, складовими сил безпеки і сил оборони, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства. Така взаємодія має бути не випадковою, а правомірною, педагогічно обґрунтованою, безпечною і погодженою з метою виховної роботи.

Рекомендується встановлення офіційних або робочих зв'язків зі складовими сил безпеки і сил оборони, організаціями ветеранів війни, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, органами місцевого самоврядування, батьківськими спільнотами, медіа, благодійними фондами та громадськими організаціями. Територіальна оборона в цьому контексті не визначається як окремий суб'єкт взаємодії, оскільки є системою загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів. Конкретна взаємодія закладу освіти може здійснюватися з уповноваженими органами, військовими частинами, установами, організаціями або іншими суб'єктами в межах їхніх повноважень.

Під час залучення відповідних суб'єктів заклад освіти має враховувати вимоги постанови Кабінету Міністрів України № 371, якщо йдеться про використання або залучення особового складу, ресурсів чи засобів сил безпеки і сил оборони, а також питання безпеки й медичного забезпечення під час заходів військово-патріотичного виховання.

Суб'єкт взаємодії	Можливі форми взаємодії	Методичні умови
Складові сил безпеки і сил оборони	Профорієнтаційні зустрічі, інформаційні сесії, практикуми з безпекових тем, консультації для педагогів, екскурсії за наявності безпечних умов, співпраця на підставі меморандуму або угоди про партнерство	Попереднє погодження мети, віку учасників, змісту зустрічі, умов фото- й відеофіксації, безпекових і медичних умов; дотримання вимог постанови Кабінету Міністрів України № 371 у разі використання або залучення особового складу, ресурсів чи засобів сил безпеки і сил оборони

Організації ветеранів війни	Зустрічі-діалоги, просвітницькі бесіди, участь у проєктах пам'яті, підготовка учнівських навчально-виховних матеріалів на кшталт «Книги пам'яті»	Психологічна підготовка аудиторії, попереднє погодження теми й меж розмови, уникнення шокових деталей, повага до досвіду ветеранів війни й дітей. Учнівські матеріали пам'яті мають навчально-виховний характер і не є офіційними обліковими, архівними чи меморіальними ресурсами
ДСНС України та інші складові сил безпеки і сил оборони	Навчання з евакуації, мінної безпеки, домедичної допомоги, правил поведінки під час повітряної тривоги, надзвичайних ситуацій та інших безпекових ризиків	Практична спрямованість, попередній інструктаж, участь відповідальних дорослих, безпечне обладнання, вікова відповідність змісту та недопущення імітації небезпечних ситуацій
Органи місцевого самоврядування	Підтримка заходів, надання ресурсів, участь у спільних ініціативах громади	Узгодження з місцевими програмами, прозорість ресурсної підтримки, орієнтація на потреби громади
Батьківські спільноти	Волонтерство, участь у благодійних ініціативах, підтримка членів сімей військовослужбовців, зокрема членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України, допомога в організації заходів	Добровільність участі, недопущення фінансового або емоційного тиску, прозора комунікація
Медіа та шкільні медіа	Висвітлення заходів, підготовка медіапроєктів, інтерв'ю, відеоісторій, подкастів	Дотримання правил безпеки, згоди на фото й відео, захист персональних даних дітей
Благодійні фонди та громадські організації	Спільні проєкти, гранти, методична підтримка, волонтерські акції	Перевірка репутації організації, відповідність діяльності цінностям закладу, прозорість співпраці

Співпраця із залученими суб'єктами може оформлюватися меморандумами, угодами про партнерство, спільними планами заходів або іншими документами, що визначають мету, формат, відповідальних осіб, строки й умови взаємодії. Якщо співпраця є разовою, достатньо внутрішнього погодження заходу, визначення відповідальних і фіксації організаційних умов у плані або наказі.

Під час організації взаємодії із залученими суб'єктами доцільно дотримуватися такого алгоритму:

- визначити педагогічну мету залучення відповідного суб'єкта;
- перевірити відповідність залученого суб'єкта темі, віку учнів і цінностям закладу освіти;
- погодити формат, тривалість, зміст і межі комунікації;
- оцінити безпекові та психологічні ризики;
- визначити відповідальну особу від закладу освіти;
- за потреби залучити практичного психолога;
- поінформувати учнів і батьків про мету й умови заходу;
- після заходу зібрати зворотний зв'язок.

Участь залучених суб'єктів має посилювати виховний ефект, а не підміняти педагогічну відповідальність закладу освіти. Військовослужбовець, ветеран війни, представник ДСНС України, представник громадської організації або волонтер може бути важливим носієм досвіду, але саме педагог відповідає за вікову доречність, безпечність, тональність і рефлексивне осмислення цього досвіду учнями.

2.5. Документування, безпека та відповідальність під час організації заходів

Організація військово-патріотичного виховання потребує належного документування. Це не має перетворюватися на надмірну бюрократію, але ключові рішення, відповідальні особи й безпекові умови повинні бути зафіксовані.

Мінімальний пакет документів може містити:

Документ / матеріал	Коли потрібен
Виховний план закладу освіти з інтегрованими заходами національно-патріотичного, зокрема військово-патріотичного, виховання	Для системної організації виховної роботи на навчальний рік
План або сценарій заходу	Для кожного змістовного заходу, особливо за участю залучених суб'єктів
Наказ або розпорядження керівника закладу освіти	Для масштабних заходів на рівні закладу освіти, виїзних заходів або заходів із підвищеним рівнем організаційного чи безпекового ризику
Список відповідальних осіб	Для розподілу організаційних, безпекових і комунікаційних функцій
Інструктаж із безпеки	Для практичних, виїзних, спортивних, польових, тренінгових або комбінованих заходів
Згода батьків або законних представників	Для виїзних заходів, заходів із фото- й відеофіксацією або підвищеною чутливістю
Чеклист оцінювання ризиків	Для заходів за участю залучених суб'єктів взаємодії: організацій ветеранів війни, військовослужбовців, представників ДСНС України або інших складових сил безпеки і сил оборони
Форма зворотного зв'язку	Для оцінювання якості, безпечності й педагогічного результату

Якщо захід передбачає залучення представників сил безпеки і сил оборони, використання відповідних ресурсів або засобів, заклад освіти має діяти в межах визначеного порядку, зокрема щодо підготовки заходу, безпеки учасників і медичного забезпечення.

До плану окремого заходу доцільно включати такі обов'язкові позиції:

- тема заходу;
- мета й очікувані результати;
- цільова аудиторія;
- місце й час проведення;
- відповідальні особи;
- залучені суб'єкти взаємодії;
- короткий зміст або сценарний план;
- безпекові умови;
- потреба в медичному або психологічному супроводі;
- порядок дій у разі повітряної тривоги або іншої небезпеки;
- умови фото- й відеофіксації;
- форма підсумкової рефлексії.

Під час організації заходів необхідно враховувати психологічний стан учнів, особливо дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, дітей із родин військовослужбовців, дітей із числа членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України, а також дітей, які пережили інші травматичні події, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації проти України. У таких випадках рішення про формат заходу, добір матеріалів і спосіб обговорення теми має ухвалюватися за участю класного керівника та практичного психолога.

Окрему увагу слід приділяти інформаційному супроводу. Висвітлення фото, відео, імен, особистих історій дітей або членів їхніх родин має здійснюватися лише з дотриманням вимог безпеки, етики та захисту персональних даних. У воєнний час заборонено оприлюднювати інформацію, яка становить загрозу для дітей, родин, військовослужбовців, залучених суб'єктів або закладу освіти.

2.6. Методичні орієнтири для уникнення формалізму

Щоб військово-патріотичне виховання не перетворювалося на звітну активність, під час організації кожного виховного заходу важливо знайти відповіді на кілька контрольних запитань.

Запитання	Методичний сенс
Яку конкретну виховну мету має цей захід?	Допомагає уникнути формального проведення заходу
Чи відповідає зміст віку й досвіду учнів?	Захищає від перевантаження, страху або нерозуміння
Яку активну роль матимуть учні?	Переводить роботу з пасивного слухання в діяльність
Чи є ризик психологічної травматизації?	Допомагає передбачити чутливі моменти
Чи потрібна участь психолога, медичного працівника або відповідального за безпеку?	Забезпечує належний супровід
Чи перевірені джерела, матеріали й запрошені учасники?	Захищає від недостовірної інформації
Як буде зібрано зворотний зв'язок?	Дозволяє оцінити реальний вплив
Що буде змінено після аналізу результатів?	Перетворює захід на частину системного вдосконалення

Уникнення формалізму означає, що кожен виховний захід має апелювати до особистого досвіду, цінностей і прагнень учнів, але не чинити на них емоційного тиску. Найбільш ефективними є ті форми роботи, у яких здобувачі освіти не лише отримують інформацію, а й обговорюють, досліджують, допомагають, створюють власний освітній або громадський продукт.

Підсумком організаційної роботи має бути не лише проведений захід, а й педагогічний результат:

- посилення відповідального ставлення учнів до себе, інших людей, громади й держави; розвиток безпекової культури;
- повага до Захисників і Захисниць України;
- готовність до участі в посильних формах громадської, волонтерської та просвітницької діяльності.

РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ З УЧНЯМИ

3.1. Основні змістові напрями військово-патріотичного виховання

Сучасна педагогічна практика пропонує широкий спектр форм і методів організації військово-патріотичного виховання. Їх вибір зумовлюється віком учнів, безпековим контекстом, наявними ресурсами та конкретними виховними завданнями.

Зміст військово-патріотичного виховання в закладі освіти формується за кількома взаємопов'язаними напрямами. Кожен напрям має передбачати не лише інформування учнів, а й формування ціннісного ставлення, практичного досвіду, навичок безпечної поведінки та здатності до відповідальної дії.

Змістовий напрям	Що формує	Доцільні форми роботи
Громадянська ідентичність	Усвідомлення належності до Української держави, повагу до Конституції України, державних символів, прав і обов'язків громадянина	Класні години, дискусії, учнівські проєкти, зустрічі з представниками громади
Історична пам'ять і державність	Знання про історію України, її державність, державні символи, видатних постатей українського державотворення, Захисників і Захисниць України, боротьбу українського народу за свободу й незалежність	Проєкти «Книга пам'яті», «Вулиці пам'яті моєї громади», тематичні виставки, усні журнали, дослідницькі роботи

Повага до Захисників і Захисниць України	Повагу до військової служби, сил безпеки і сил оборони, ветеранів війни, членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України, волонтерів, рятувальників і медиків	Зустрічі з ветеранами війни, Захисниками і Захисницями України, членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, створення навчально-виховних матеріалів пам'яті, аудіо- чи відеоархівів усної історії, акції підтримки
Культура безпеки	Відповідальну поведінку в умовах повітряної тривоги, надзвичайних ситуацій, мінної небезпеки, інформаційних загроз	Практикуми, інструктажі, тренінги, зустрічі з ДСНС, навчальні моделювання без імітації насильства
Домедична допомога	Базові навички збереження життя, взаємодопомоги, алгоритмів дій у кризових ситуаціях	Практичні заняття, майстер-класи, тренінги з фахівцями, станційні навчання
Медіаграмотність і протидія маніпуляціям	Критичне сприйняття інформаційних маніпуляцій, здатність розпізнавати дезінформацію, відповідальне користування медіа	Аналіз повідомлень, фактчекінгові вправи, шкільні медіапроєкти, створення пам'яток
Волонтерство і підтримка сил безпеки і сил оборони	Готовність до реальних справ, взаємодопомогу, соціальну відповідальність, посильну участь у підтримці громади, держави, сил безпеки і сил оборони	Благодійні ярмарки, волонтерські акції на підтримку сил безпеки і сил оборони, листи Захисникам і Захисницям України, підтримка членів сімей військовослужбовців

Профорієнтація у сфері безпеки й оборони	Розуміння можливостей служби, навчання, професійної реалізації у сфері безпеки, оборони, цивільного захисту	Профорієнтаційні зустрічі, консультації, екскурсії, інформаційні сесії для старшокласників
Повоєнне відновлення України	Усвідомлення власної ролі в майбутньому розвитку держави, громади, освіти, культури, економіки	Проєкти про відбудову громади, дискусії, учнівські ініціативи, соціальне проєктування

Учнівські матеріали пам'яті мають навчально-виховний характер і не є офіційними обліковими, архівними чи меморіальними ресурсами.

Окремої уваги потребує синхронізація виховних заходів зі змістом навчального предмета «Захист України». Під час планування доцільно співвідносити тематику, строки проведення й очікувані результати виховних заходів із відповідними модулями модельної навчальної програми для 10–11 класів. Це дає змогу не дублювати навчальний матеріал, а поглиблювати його через практичну, ціннісну, волонтерську, проєктну та громадянську діяльність учнів.

3.2. Форми і методи виховної роботи

Форми і методи військово-патріотичного виховання мають добиратися з урахуванням віку учнів, контексту громади, безпекової ситуації, наявних ресурсів і конкретних виховних завдань.

У закладі освіти застосовуються масові, групові та індивідуальні форми роботи. Їх використання має бути змістовно обґрунтованим і не дублювати одне одного. Масові заходи забезпечують спільне переживання важливої події або цінності. Групові форми створюють умови для діалогу, практичної роботи та рефлексії. Індивідуальні форми використовуються для підтримки, консультування, профорієнтації або психолого-педагогічного супроводу.

Масові форми роботи

До масових форм роботи належать урочисті лінійки, збори з нагоди державних і пам'ятних дат, тематичні тижні, військово-спортивні свята, спартакіади, змагання «Сокіл» («Джура»), конкурси малюнків, творів, відеороликів військово-патріотичної тематики, зустрічі з ветеранами війни, Захисниками і Захисницями України, членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, благодійні ярмарки і волонтерські акції на підтримку сил безпеки і сил оборони.

Масові форми доцільні тоді, коли потрібно об'єднати спільноту закладу освіти навколо важливої події, пам'ятної дати або загальної ініціативи. Водночас вони не повинні залишатися лише урочистими або демонстраційними. Після таких заходів бажано передбачати коротку рефлексію, обговорення в класах, творче або практичне продовження.

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») має нормативно визначене положення й розглядається як системна форма позакласної роботи з національно-патріотичного виховання. Її проведення має здійснюватися відповідно до чинних організаційних документів, умов відповідного етапу та принципу добровільності участі дітей.

Форма	Коли доцільна	Методичні застереження
Урочиста лінійка або захід на рівні закладу освіти	До державних і пам'ятних дат	Не перевантажувати офіційними промовами, передбачати елемент особистісного осмислення
Тематичний тиждень	Для системного розкриття теми через різні види діяльності	Не планувати надмірну кількість однотипних заходів
Військово-спортивне свято або змагання	Для розвитку командності, витривалості, дисципліни, взаємодопомоги	Уникати небезпечних імітацій бойових дій, дотримуватися вимог безпеки

Благодійний ярмарок або волонтерська акція	Для залучення учнів до реальних справ, волонтерства й підтримки сил безпеки і сил оборони	Уникати фінансового тиску на дітей і батьків, забезпечити прозорість мети
Конкурс творчих робіт	Для особистісного осмислення теми України, пам'яті, захисту, свободи	Не зводити творчість до шаблонних гасел

Групові форми роботи

До групових форм роботи належать тематичні класні години, виховні бесіди з елементами дискусії, гурткова робота, квести, рольові ігри, симуляції, перегляд і аналіз документальних фільмів, хронік, репортажів, читацькі конференції, дискусійні клуби за патріотичною літературою, проєктна діяльність.

Форма	Приклади застосування	Очікуваний результат
Класна година	«Україна починається з мене», «Волонтерство як форма патріотизму», «Психологічна стійкість в умовах війни»	Усвідомлення теми, особиста позиція, рефлексія
Квест	«Я рятувальник», «Штаб відповідальності», безпекові станції	Командна взаємодія, застосування знань, активне навчання
Гурткова робота	Безпекова підготовка, домедична допомога, елементи початкової підготовки громадян України до національного спротиву, заняття зі стрілецької підготовки або стрілецький клуб – лише з урахуванням вікових меж, чинних програм, вимог безпеки та недопущення підміни виховної роботи заходами базової підготовки	Поглиблення практичних безпекових навичок, відповідальної поведінки та стійкої мотивації до захисту України в межах віковоvідповідної підготовки

Аналіз фільму або репортажу	Перегляд документальних фільмів, хронік, репортажів із подальшим обговоренням	Розвиток критичного мислення, медіаграмотності, етичного осмислення
Проєктна діяльність	«Книга пам'яті», «Вулиці пам'яті моєї громади», «Моя громада допомагає», «Мій перший день після Перемоги»	Дослідницькі навички, громадянська участь, локальна ідентичність

Для безпекових тем варто використовувати офіційні й перевірені матеріали. Наприклад, ДСНС має спеціальні матеріали з мінної безпеки для освітян і дітей, зокрема брошури, мультфільми, плакати, ігрові та навчальні матеріали.

Індивідуальні форми роботи

До індивідуальних форм роботи належать наставництво у підготовці до участі в конкурсах та програмах, індивідуальні бесіди з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб, учнями з родин військовослужбовців, дітьми з числа членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України, психологічний супровід дітей, які мають травматичний досвід, пов'язаний зі збройною агресією Російської Федерації проти України, а також профорієнтаційне консультування щодо можливостей навчання та служби у силах безпеки і силах оборони.

Індивідуальна робота має бути особливо делікатною. Вона не повинна передбачати тиску, нав'язування рішень або публічного розкриття особистого досвіду дитини. Її мета полягає в підтримці, консультуванні, супроводі й допомозі дитині знайти безпечну та посильну форму участі.

Індивідуальна форма	Для кого доцільна	Умова проведення
Профорієнтаційна консультація	Учні старших класів, які цікавляться сферою безпеки й оборони	Добровільність, достовірна інформація, відсутність тиску
Наставництво	Учні, які готуються до конкурсів, змагань, проєктів	Підтримка інтересу й відповідальності
Індивідуальна бесіда	Діти з числа внутрішньо переміщених осіб, діти з родин військовослужбовців, діти з числа членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України, діти, які мають травматичний досвід війни	Участь або консультація практичного психолога
Психологічний супровід	Діти, які мають травматичний досвід війни	Конфіденційність, етичність, безпечний темп роботи

3.3. Вікова диференціація змісту й методів

Під час планування заходів для учнів початкової школи рекомендовано використовувати переважно казки, ігри, малювання та інсценізації. Для здобувачів освіти базової середньої школи, зокрема підліткового віку, ефективними є дискусії, квести й проєктна діяльність. Для учнів старшої, зокрема профільної, школи доцільними є аналіз суспільних подій, розвиток стратегічного мислення, профорієнтаційні заходи та діяльність, пов'язана з формуванням готовності до захисту України.

Військово-патріотичне виховання здобувачів освіти, які не досягли повноліття, здійснюється в межах початкової підготовки в розумінні статті 6 Закону України «Про основи національного спротиву» і не є підготовкою до безпосередньої участі в територіальній обороні чи русі опору. Участь

у таких формах національного спротиву відповідно до статей 9 і 10 цього Закону передбачає досягнення повноліття, проходження відповідного відбору та набуття визначеного законом правового статусу.

Вікова відповідність є обов'язковою умовою військово-патріотичного виховання. Одна й та сама тема може розглядатися в різних вікових групах, але з різним рівнем складності, емоційної насиченості та практичної глибини.

Під час добору змісту, форм і методів роботи необхідно також передбачати адаптацію участі для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, зокрема через розумне пристосування, доступні матеріали, безпечний темп роботи, альтернативні способи участі та недопущення виключення учнів із виховної діяльності через стан здоров'я, інвалідність або інші індивідуальні потреби.

Вікова група	Методичний акцент	Доцільні форми	Чого варто уникати
1–4 класи	Моя Україна, родина, державні символи, добрі справи, безпека вдома та в місті	Казки, ігри, малювання, інсценізації, прості творчі завдання	Шокового контенту, докладних розповідей про смерть, насильство, бойові дії
5–6 класи	Команда, взаємодопомога, громада, правила безпеки, перші уявлення про волонтерство	Квести, бесіди, творчі групові завдання, безпекові ігри	Емоційного тиску, складних політичних або воєнних узагальнень

7–9 класи	Критичне мислення, медіаграмотність, історична пам'ять, волонтерство, локальна історія	Дискусії, проєкти, аналіз медіаматеріалів, читацькі конференції, дослідницькі завдання	Пропагандистських шаблонів, примусу до висловлення особистої позиції
10–12 класи	Конституційний обов'язок, особистий вибір, «Захист України», домедична допомога, психологічна стійкість, профорієнтація	Практикуми, тренінги, зустрічі з фахівцями, профорієнтаційні консультації, соціальні проєкти	Небезпечної імітації бойових дій, романтизації війни, тиску щодо майбутнього професійного вибору

Для початкової школи національно-патріотичне, зокрема військово-патріотичне, виховання має бути передусім вихованням любові до дому, родини, мови, державних символів, природи, добрих справ і безпечної поведінки.

Для здобувачів освіти базової середньої школи пріоритетними є командність, відповідальність, здатність ставити запитання, розпізнавати маніпуляції та досліджувати історію громади. Для учнів старшої, зокрема профільної, школи на перший план виходять усвідомлений громадянський вибір, розуміння обороноздатності держави, практичні навички безпеки, домедичної допомоги та відповідальної участі в житті громади.

Для практичного планування вікову диференціацію змісту й методів доцільно доповнювати орієнтовною тематикою класних годин і виховних заходів. Добір тем має враховувати вік учнів, їхній життєвий досвід, рівень емоційної готовності та безпековий контекст громади.

Вікова група	Орієнтовні теми
1–4 класи	«Моя Україна – мій дім», «Добрі вчинки в казках і житті України», «Я і моя родина допомагаємо Україні», «Безпека вдома та в місті»
5–6 класи	«Моя громада і добрі справи», «Волонтерство починається з допомоги», «Як діяти безпечно вдома, у школі та громаді», «Команда, взаємодопомога, відповідальність»
7–9 класи	«Козацька слава і сучасна армія», «Герої Небесної Сотні та Революції Гідності», «Жінки в обороні України», «Як протидіяти маніпуляціям: медіаграмотність», «Волонтерство як форма патріотизму»
10–12 класи	«Конституційний обов'язок і особистий вибір», «Можливості навчання та служби у силах безпеки і силах оборони», «Правила домедичної допомоги: що має знати кожен», «Психологічна стійкість: як зберегти себе в умовах війни», «Повоєнна відбудова: яка Україна нас чекає»

Тематика заходів коригується відповідно до віку учнів, освітньої програми закладу, безпекової ситуації, регіонального контексту, наявних залучених суб'єктів і календаря державних та пам'ятних дат. Кожна тема має бути забезпечена віковоВідповідними матеріалами, зрозумілою метою, безпечним форматом і підсумковою рефлексією.

3.4. Методика проведення основних форм виховної роботи

Основні форми військово-патріотичного виховання добираються відповідно до мети, віку учнів, безпекової ситуації, психологічного стану класного колективу та ресурсів закладу освіти. Кожен захід має передбачати чіткий педагогічний результат, визначену структуру, відповідальних

осіб, безпечні умови участі та підсумкову рефлексію.

Під час підготовки заходів необхідно поєднувати інформаційний, ціннісний і діяльнісний компоненти. Учні мають не лише отримувати інформацію, а й осмислювати її значення, ставити запитання, працювати в групах, виконувати практичні завдання, брати участь у волонтерських, дослідницьких, творчих або громадських ініціативах.

Заходи, пов'язані з темами війни, втрати, військової служби, окупації, евакуації, поранення або загибелі Захисників і Захисниць України, проводяться з дотриманням принципів вікової відповідності, добровільності, психологічної безпеки, достовірності інформації та поваги до особистого досвіду дітей і родин.

3.4.1. Тематичний тиждень

Тематичний тиждень є однією з ефективних форм системної роботи з учнями. Його проведення передбачає підготовчий, організаційний, основний і підсумковий етапи.

Етап	Дії відповідальних осіб
Підготовчий етап	Визначення теми та мети тижня, формування організаційної групи, розроблення програми заходів, розподіл відповідальних, підготовка матеріальної бази
Організаційний етап	Інформування учнів, батьків, залучених суб'єктів взаємодії, підготовка сценаріїв заходів, репетиції та підготовка учасників
Проведення	Реалізація програми тижня відповідно до затвердженого плану, фіксація перебігу, залучення учнів до активної участі
Підсумковий етап	Підведення підсумків, відзначення активних учасників, підготовка звіту, публікація матеріалів у шкільних медіа та соціальних мережах

Під час тематичного тижня рекомендовано поєднувати різні типи активностей: інформаційні, практичні, творчі, дослідницькі, волонтерські

та рефлексивні. Кожен захід тижня має мати окрему мету, визначену аудиторію, відповідального виконавця та безпечний формат проведення.

Орієнтовна програма «Тижня Захисників і Захисниць України» може передбачати урочисте відкриття, інтерактивну виставку «Захисники й Захисниці нашого краю», майстер-клас із домедичної допомоги, тематичну зустріч із ветераном, благодійну акцію «Лист до Захисника / Захисниці» та підсумковий рефлексивний захід.

День	Захід	Формат	Аудиторія
Понеділок	Урочисте відкриття тижня «Захисники і Захисниці України серед нас»	Лінійка, відеоролик, коротке вступне слово	Увесь заклад
Вівторок	Інтерактивна виставка «Захисники й Захисниці нашого краю»	Інтерактивна виставка, екскурсія, учнівські повідомлення	5–12 класи
Середа	Майстер-клас із домедичної допомоги	Практикум із фахівцями	8–12 класи
Четвер	Тематична зустріч із ветераном війни «Питання, яке я хотів би поставити»	Відкритий діалог	9–12 класи
П'ятниця	Благодійна акція «Лист до Захисника / Захисниці» та підсумкова рефлексія	Творча акція, виставка, обговорення	Увесь заклад

Після завершення тематичного тижня проводиться короткий аналіз: рівень участі учнів, відповідність заходів віковим особливостям, безпечність, якість залучення суб'єктів взаємодії, змістовність підсумкової рефлексії.

3.4.2. Класна година

Класна година дає змогу працювати з конкретним класним колективом і враховувати вік, досвід, психологічний стан та актуальні потреби учнів.

Прикладом може бути класна година «Україна починається з мене» для учнів 8–12 класів. Її метою є формування усвідомленої громадянської позиції, патріотичних почуттів та особистої відповідальності за долю країни.

Етап	Зміст
Організаційний момент	Налаштування класу, коротке вступне слово, створення безпечної атмосфери
Мотиваційна вправа	Вправа «5 слів про Україну», під час якої учні називають асоціації
Основна частина	Перегляд короткого відео або аналіз історії Захисника чи Захисниці України, волонтера, рятувальника або іншої людини, яка діє в інтересах України; групова робота «Що я можу зробити для України вже сьогодні?»
Рефлексія	Картка або усна вправа «Я дізнався...», «Мене вразило...», «Я вирішив...»
Підсумок	Слово класного керівника, добровільне завдання дізнатися про Захисника чи Захисницю України, волонтера, рятувальника, представника громади або корисну ініціативу громади

Під час проведення класної години рекомендовано передбачати активну участь учнів: обговорення, роботу в малих групах, аналіз життєвої ситуації, творче завдання або письмову рефлексію. Не рекомендовано використовувати матеріали, що можуть спричинити страх, шок або повторне переживання травматичного досвіду.

3.4.3. Зустрічі з військовослужбовцями, ветеранами війни, волонтерами та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України

Зустрічі з військовослужбовцями, ветеранами війни, Захисниками і Захисницями України, волонтерами та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України є важливою формою військово-патріотичного виховання. Вони допомагають учням краще зрозуміти значення служіння, відповідальності, гідності, взаємопідтримки та захисту України.

Підготовка такої зустрічі має здійснюватися за чітким алгоритмом, з урахуванням мети заходу, віку учнів, змістових меж розмови, психологічної безпеки та етичності комунікації.

Етап	Дії закладу освіти
Визначення мети	Встановити, для чого проводиться зустріч: профорієнтація, розмова про відповідальність, історія громади, безпекова тема, волонтерство
Підготовка гостя	Узгодити тему, тривалість, вік аудиторії, межі розповіді, формат запитань
Підготовка учнів	Пояснити мету зустрічі, правила поважної комунікації, можливість не ставити особисті, травматичні запитання
Психологічний супровід	Передбачити консультацію або участь практичного психолога, якщо тема стосується втрати, полону, поранення, окупації або бойового досвіду
Проведення	Забезпечити модерацію розмови педагогом, дотримання часу й етичність запитань
Підсумок	Провести коротке обговорення або письмову рефлексію без примусу до емоційних висловлювань

Запрошені гості не повинні залишатися сам на сам із класом без педагогічної модерації. Педагог відповідає за змістові межі розмови, її тональність, відповідність віку учнів, безпечність обговорення та недопущення шокових деталей, примусу, героїзації насильства чи романтизації війни.

Участь військовослужбовців, ветеранів війни, волонтерів і членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України має бути добровільною, попередньо погодженою й організованою з повагою до їхнього досвіду, гідності та емоційного стану. У заходах за участю членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України необхідно уникати формального або надмірно урочистого використання їхнього досвіду.

Якщо захід передбачає залучення особового складу, ресурсів або засобів сил безпеки і сил оборони, його підготовка й проведення мають відповідати вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2024 року № 371, зокрема щодо безпеки та медичного забезпечення під час проведення заходів військово-патріотичного виховання.

Зустріч не повинна перетворюватися на демонстрацію травматичного досвіду. Основний педагогічний результат такої форми роботи полягає у формуванні поваги, відповідальності, розуміння служіння, стійкості та взаємопідтримки.

3.4.4. Волонтерський або громадський проєкт

Волонтерство, участь у заходах військово-патріотичного виховання та підтримка сил безпеки і сил оборони є важливим діяльнісним компонентом військово-патріотичного виховання.

Волонтерський або громадський проєкт організовується як посильна для учнів діяльність, спрямована на підтримку конкретної потреби громади, Захисників і Захисниць України, членів сімей військовослужбовців, зокрема членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України, внутрішньо переміщених осіб або інших людей, які потребують допомоги.

Етап	Зміст роботи
Визначення потреби	З'ясування, яку реальну потребу може підтримати учнівська спільнота
Планування	Розподіл ролей, визначення строків, ресурсів, відповідальних осіб
Реалізація	Проведення акції, підготовка матеріалів, створення листів, інформаційної кампанії або іншого продукту
Прозорість	Повідомлення учасників про результати проєкту
Рефлексія	Обговорення досвіду відповідальності, взаємодопомоги й командної роботи

Прикладами можуть бути благодійні ярмарки, збір допомоги «Тепло від серця», акція «Лист до Захисника / Захисниці», підтримка членів сімей військовослужбовців, зокрема членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України, участь учнівського самоврядування у волонтерських ініціативах.

Участь у волонтерських проєктах має бути добровільною. Не допускається фінансовий тиск на дітей або батьків, публічне порівняння внесків класів чи окремих учнів, використання волонтерства як форми примусу або змагання.

3.4.5. Дослідницькі та медіапроєкти

Проєктна діяльність, зокрема учнівська «Книга пам'яті» або проєкт «Вулиці пам'яті моєї громади», є ефективною формою залучення учнів до осмислення історії громади, пам'яті та сучасних подій.

Медіа- або дослідницький проєкт поєднує військово-патріотичне виховання з розвитком медіаграмотності, комунікативних навичок, історичного мислення, роботи з джерелами та цифрової культури.

Можливі результати проєкту:

- учнівська «Книга пам'яті»;
- інтерактивна карта пам'ятних місць громади;
- серія коротких відео або подкастів про волонтерів громади;
- виставка «Жінки в обороні України»;
- інформаційний плакат про протидію маніпуляціям;
- сторінка шкільного сайту про волонтерські ініціативи;
- добірка історій про життя громади в умовах війни.

Учнівські матеріали, зокрема «Книга пам'яті», інтерактивна карта пам'ятних місць громади, відеоісторії, подкасти, виставки або інші медіапроєкти, мають навчально-виховний характер і не є офіційними обліковими, архівними чи меморіальними ресурсами. Їх підготовка не ототожнюється з офіційними заходами з увічнення пам'яті та здійснюється

з дотриманням вимог етики, авторського права, захисту персональних даних і безпеки учасників.

Під час підготовки таких проєктів обов'язково перевіряються джерела інформації, дотримуються вимоги авторського права, захисту персональних даних, безпеки дітей, військовослужбовців і членів їхніх родин.

3.4.6. Практикум із безпеки

Практикуми з домедичної допомоги, правил поведінки під час тривог, евакуації та надзвичайних ситуацій проводяться із залученням компетентних фахівців і з дотриманням вимог безпеки.

Етап	Зміст
Вступ	Пояснення мети практикуму й життєвої значущості навички
Адаптація участі	Передбачення розумного пристосування, універсального дизайну у сфері освіти, доступних інструкцій, безпечного темпу роботи та альтернативних форм участі для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.
Демонстрація	Показ алгоритму дій фахівцем
Відпрацювання	Практична робота учнів у малих групах
Аналіз помилок	Спокійне пояснення правильного алгоритму дій
Підсумок	Узагальнення, пам'ятка, короткий тест або рефлексія

Під час проведення практикумів необхідно забезпечити доступність участі для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, зокрема через адаптацію завдань, альтернативні способи виконання, доступні матеріали та недопущення ситуацій, у яких учень фактично виключається з діяльності через стан здоров'я, інвалідність або інші індивідуальні потреби.

Практикуми мають проводитися без створення ситуацій страху, паніки або імітації насильства. Для тем мінної безпеки, домедичної допомоги, евакуації та дій під час надзвичайних ситуацій використовуються лише перевірені офіційні або фахові матеріали.

3.5. Добір матеріалів для виховної роботи

Педагогічні матеріали для військово-патріотичного виховання добираються з урахуванням мети заходу, віку учнів, достовірності інформації, етичності змісту та психологічної безпеки. Не використовуються матеріали із шоковим або натуралістичним зображенням насильства, неперевірені дописи із соціальних мереж, емоційно маніпулятивні повідомлення, а також матеріали, що можуть розкривати персональні дані дітей, військовослужбовців, ветеранів або членів їхніх родин без належної згоди.

Критерій добору	Що перевіряє педагог
Достовірність	факти, дати, імена, джерело походження матеріалу
Вікова відповідність	складність змісту, мова, візуальний ряд, емоційне навантаження
Психологічна безпека	відсутність шокового контенту, сцен насильства, примусу до травматичних спогадів
Етичність	повага до дітей, родин, військовослужбовців, ветеранів війни, загиблих
Правомірність використання	авторське право, персональні дані, згода на фото- й відеоматеріали
Зв'язок із метою	матеріал безпосередньо працює на педагогічний результат заходу

Не рекомендовано використовувати неперевірені дописи із соціальних мереж, матеріали з емоційно маніпулятивною подачею, відео

з натуралістичними сценами насильства, а також джерела, походження яких неможливо встановити.

3.6. Очікувані результати роботи з учнями

Результативність військово-патріотичного виховання визначається не кількістю проведених заходів, а змінами в знаннях, ставленні, поведінці й практичній участі учнів.

Очікуваними результатами є:

- усвідомлення належності до Української держави й громади;
- повага до державних символів, української мови, культури та історичної пам'яті;
- розуміння ролі сил безпеки і сил оборони, зокрема Збройних Сил України як складової сил оборони, а також волонтерів, рятувальників і медиків;
- знання базових правил безпечної поведінки в умовах воєнного стану;
- здатність критично оцінювати інформацію й розпізнавати маніпуляції;
- участь у посильних формах волонтерства, взаємодопомоги та громадських ініціатив;
- розвиток командної взаємодії, відповідальності, стійкості й поваги до інших;
- здатність осмислювати складні теми війни, пам'яті, втрати й відновлення без романтизації насильства або приниження людської гідності.

Найбільш ефективними є ті форми роботи, у яких учні не лише отримують інформацію, а й беруть участь у реальних справах, волонтерстві, допомозі, проєктній, дослідницькій, творчій і громадській діяльності.

РОЗДІЛ 4. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД

4.1. Принцип «спочатку безпека»

В умовах воєнного стану психологічний компонент виховної роботи набуває критичного значення. Педагогічний колектив має діяти відповідно до принципу «спочатку безпека».

Поняття «безпечне освітнє середовище» у цих рекомендаціях уживається у значенні пункту 2-1 частини першої статті 1 Закону України «Про освіту». У практиці військово-патріотичного виховання це означає, що зміст, форми, матеріали, залучені учасники та умови проведення заходів мають унеможливлювати заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, а також враховувати вимоги безпеки, захисту персональних даних, недопущення насильства, експлуатації, дискримінації, приниження честі й гідності, булінгу, поширення неправдивих відомостей, пропаганди та інших шкідливих чинників.

У військово-патріотичному вихованні принцип безпеки охоплює чотири взаємопов'язані складники.

Складник безпеки	Зміст
Фізична безпека	Захист життя і здоров'я учасників, дотримання правил поведінки під час тривоги, евакуації, практичних занять, виїзних або масових заходів
Психологічна безпека	Недопущення страху, приниження, примусу, ретравматизації, нав'язування особистих висловлювань або травматичних спогадів

Інформаційна безпека	Використання перевірених джерел, недопущення шокового контенту, дезінформації, маніпулятивних матеріалів, розкриття чутливої інформації
Етична безпека	Повага до гідності дітей, родин, військовослужбовців, ветеранів війни, загиблих, зниклих безвісти, полонених і постраждалих від війни

Заходи військово-патріотичного виховання проводяться лише за умови, що їхній зміст, форма, матеріали, запрошені учасники й середовище не створюють загроз для фізичного та психологічного благополуччя дітей.

Психологічна безпека передбачає врахування травматичного досвіду дітей і неприпустимість ретравматизації. У роботі з воєнною тематикою педагог має виходити з того, що в одному класі можуть навчатися діти з дуже різним досвідом: евакуації, втрати близьких, перебування під обстрілами, проживання на деокупованих територіях, розлуки з рідними, служби батьків або інших членів родини у війську.

4.2. Психологічно безпечне проведення виховних заходів

Основними засадами психологічно безпечного виховання є недопустимість примусової участі дітей у заходах, що можуть ретравматизувати; обов'язкова попередня підготовка педагога до роботи з темами втрати, смерті, війни, окупації або полону; залучення практичного психолога закладу освіти до планування та проведення заходів на чутливі теми; індивідуальний підхід до дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, дітей, які проживають або проживали на тимчасово окупованій території України, дітей із родин військовослужбовців; формування атмосфери довіри, безпеки та прийняття у класному колективі; навчання педагогів основам першої психологічної допомоги.

Психологічно безпечний захід має відповідати таким вимогам:

- тема й матеріали відповідають віку учнів;
- учні заздалегідь розуміють мету заходу;
- участь у чутливих формах роботи не є примусовою;
- педагог не вимагає від дітей публічних розповідей про особистий травматичний досвід;
- у заході не використовуються шокові фото, відео або описи насильства;
- педагог стежить за емоційним станом учнів під час обговорення;
- після заходу передбачено спокійну рефлексію або можливість індивідуального звернення до дорослого;
- практичний психолог долучається до підготовки заходів, пов'язаних із темами втрати, окупації, поранення, полону, загибелі або особистого досвіду війни.

Міністерство освіти і науки України в матеріалах щодо психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій наголошує, що діти та їхні родини в умовах війни потребують особливої підтримки з боку психологів і педагогів. Такі матеріали можуть бути використані закладами освіти для підготовки педагогів до роботи з дітьми в умовах тривалого стресу (https://www.youtube.com/watch?v=00plpC4rh04).

Ситуація	Рекомендовані дії педагога
Учень не хоче брати участь в обговоренні	Не примушувати, запропонувати альтернативну форму участі: письмову рефлексію, малюнок, спостереження, індивідуальне завдання
Учень емоційно реагує на тему	Зупинити тиск ситуації, дати можливість вийти з активності, за потреби залучити психолога
У класі є діти, які пережили втрату	Завчасно погодити зміст із практичним психологом, уникати різких формулювань, шокового контенту й публічних звернень до особистого досвіду

Захід передбачає зустріч із ветераном або військовим	Підготувати гостя й учнів, визначити межі розмови, не допускати натуралістичних описів бойового досвіду
Тема стосується загибелі, полону, окупації	Використовувати стриману лексику, не деталізувати травматичні події, забезпечити можливість індивідуальної підтримки

Психологічна безпека не означає уникнення складних тем. Вона означає їх педагогічно відповідальне, вікововідповідне й етичне опрацювання.

4.3. Робота з дітьми, які мають досвід війни

Особливої уваги потребують діти з числа внутрішньо переміщених осіб, діти, які проживають або проживали на тимчасово окупованій території України, діти з родин військовослужбовців, діти з числа членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України, а також діти, які пережили інші травматичні події, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації проти України.

У роботі з такими учнями педагогічний колектив має дотримуватися принципів делікатності, конфіденційності, недопущення стигматизації та поваги до особистих меж дитини. Військово-патріотичне виховання не повинно перетворювати особистий досвід дитини або її родини на публічний виховний матеріал.

Група дітей	На що звернути увагу	Чого уникати
Діти з числа внутрішньо переміщених осіб	Адаптація до нового колективу, почуття втрати дому, потреба в прийнятті	Публічних запитань про переїзд, обставини евакуації, втрату майна

Діти, які проживають або проживали на ТОТ України, деокупованих або прифронтових територіях	Можливий досвід страху, окупації, обстрілів, втрати звичного середовища	Обговорення травматичних подій без підготовки й супроводу
Діти з родин військово-службовців	Тривога за близьких, тривале розлучення, підвищена чутливість до тем служби й бойових дій	Публічного виокремлення дитини без її згоди
Діти з числа членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України та діти, які пережили втрату близької людини внаслідок війни	Горе, вразливість до тем смерті, пам'яті, загибелі, втрати та публічного вшанування	Вимоги виступати, розповідати про родину, брати участь у меморіальних заходах без згоди
Діти, чиї родини мають складний або неоднознач-ний досвід війни	Різні сімейні обставини, можливість внутрішнього конфлікту, мовчання або закритості	Осуду, припущень, порівнянь, колективного тиску

Підтримка таких дітей має здійснюватися через стабільність, передбачуваність, повагу, доброзичливу комунікацію та можливість обирати форму участі. Педагог не повинен виконувати функції психотерапевта, але має вчасно помічати ознаки емоційного неблагополуччя й залучати фахівців психологічної служби.

Практичними ознаками, що учень потребує додаткової уваги дорослих, можуть бути різка замкнутість, плаксивість, дратівливість, агресивні реакції, уникнення теми, зниження навчальної активності, панічні реакції на звуки тривоги або згадки про війну, різкі зміни поведінки. У таких випадках педагог інформує практичного психолога або відповідального працівника закладу освіти відповідно до внутрішнього порядку взаємодії.

4.4. Фізична, інформаційна безпека та медичне забезпечення заходів

Фізична безпека заходів військово-патріотичного виховання забезпечується через дотримання правил поведінки в закладі освіти, наявність алгоритму дій під час повітряної тривоги, готовність до евакуації, визначення відповідальних дорослих, інструктаж учасників, оцінювання ризиків і недопущення небезпечних форм активності.

Медичне забезпечення заходів передбачає створення умов для збереження життя і здоров'я учасників, визначення порядку дій у разі погіршення самопочуття, травмування або іншої невідкладної ситуації, забезпечення доступу до аптечки, засобів зв'язку та, за потреби, медичного працівника або екстреної медичної допомоги.

Під час практичних, спортивних, військово-прикладних, виїзних або масових заходів обов'язково визначаються безпекові та медичні умови їх проведення:

- відповідальна особа за загальну організацію;
- відповідальна особа за безпеку;
- порядок дій у разі повітряної тривоги;
- місце укриття або безпечного перебування;
- порядок медичного реагування;
- перелік дозволених і заборонених активностей;
- умови доступності та адаптації форм участі для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- умови фото- й відеофіксації;
- порядок завершення заходу в разі зміни безпекової ситуації.

Під час планування практичних, спортивних, військово-прикладних, виїзних або масових заходів необхідно передбачати доступність участі для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Це може передбачати розумне пристосування, застосування принципів універсального дизайну у сфері освіти, доступні інструкції, адаптацію темпу роботи, альтернативні способи виконання завдань і недопущення

ситуацій, у яких учень фактично виключається із заходу через стан здоров'я, інвалідність або інші індивідуальні потреби.

Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2024 року № 371 визначає забезпечення заходів безпеки під час здійснення військово-патріотичного виховання як узгоджену діяльність суб'єктів відповідних відносин зі створення безпечних умов для всіх учасників у разі використання або залучення особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони (https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/371-2024-п). Цим самим документом медичне забезпечення під час здійснення таких заходів визначено як узгоджену діяльність, спрямовану на створення умов для збереження життя і здоров'я учасників та надання своєчасної медичної допомоги.

Інформаційна безпека передбачає використання лише перевірених матеріалів, недопущення поширення чутливих персональних даних, обережність у публікації фото й відео, а також уникнення матеріалів, що можуть містити пропаганду, дезінформацію, натуралістичне насильство або емоційні маніпуляції. Особливу увагу слід приділяти перевірці матеріалів, згенерованих за допомогою ШІ-інструментів.

Для занять із мінної безпеки, правил поведінки під час надзвичайних ситуацій та інших безпекових тем використовуються офіційні або фахово підготовлені матеріали.

ДСНС України розміщує матеріали з мінної безпеки для освітян і дітей, створені за участі фахівців ДСНС, психологів і педагогів та адаптовані до особливостей сприйняття дітей різного віку (https://bezpeka.dsns.gov.ua/materials/minna-bezpeka-dlya-ditey%3a-materialy-dlya-osvityan).

ЮНІСЕФ також пропонує матеріали для дорослих і дітей, що допомагають пояснювати правила поведінки з вибухонебезпечними предметами в легкій і доступній формі (https://www.unicef.org/ukraine/mine-safety-for-the-family).

Національно-патріотичне, зокрема військово-патріотичне, виховання має утверджувати гідність, відповідальність і безпеку, а не страх.

4.5. Перша психологічна допомога та дії педагога після чутливого заходу

Навчання педагогів основам першої психологічної допомоги є важливою умовою безпечної виховної роботи в умовах воєнного стану.

Перша психологічна допомога в освітньому середовищі не замінює професійної психологічної або психотерапевтичної допомоги. Її завдання полягає в тому, щоб допомогти дитині відчути безпеку, знизити гостре емоційне напруження, забезпечити підтримку й за потреби скерувати до фахівця.

Після заходу, пов'язаного з темами війни, втрати, евакуації, окупації, служби, полону або загибелі, педагогу важливо:

- завершити обговорення спокійно, без різких емоційних акцентів;
- дати учням можливість поставити запитання або промовчати;
- запропонувати коротку письмову або усну рефлексію без примусу;
- звернути увагу на дітей, які стали замкнутими, схвильованими або надмірно емоційними;
- повідомити практичного психолога про потребу в додатковій підтримці окремих учнів;
- не обговорювати особисті реакції дітей публічно;
- за потреби поінформувати батьків або законних представників про стан дитини та можливість консультації.

Ознака емоційного напруження	Дії педагога
Дитина плаче або не може заспокоїтися	Забезпечити спокійне місце, говорити коротко й доброзичливо, залучити психолога
Дитина замовкає, уникає контакту	Не тиснути, дати час, запропонувати індивідуальну підтримку

Дитина демонструє агресивну реакцію	Не вступати в конфлікт, зменшити напругу ситуації, звернутися до психолога
Дитина ставить важкі запитання про смерть, втрату, війну	Відповідати чесно, стисло, вікововідповідно, без шокових подробиць
Кілька дітей у класі емоційно збуджені	Завершити активність, перейти до заземлювальної вправи, стабілізувати групу

Після чутливих заходів педагогічний колектив аналізує не лише зміст і організацію, а й емоційний вплив на учнів. Якщо захід спричинив надмірне напруження, його формат, матеріали або спосіб проведення мають бути переглянуті.

4.6. Недопущення форм, що можуть завдати шкоди

У військово-патріотичному вихованні не допускаються форми роботи, які суперечать принципам гідності, безпеки, добровільності й педагогічної доцільності.

Не рекомендовано:

- інсценізувати бойові дії, допити, полон, насильство, катування або приниження;
- використовувати звукові ефекти вибухів, стрілянини, сирен без чіткої навчальної мети й попередження;
- демонструвати натуралістичні фото або відео загибелі, поранень, руйнувань, тіл загиблих;
- змушувати дітей розповідати про втрату, евакуацію, окупацію, службу рідних або інший особистий досвід;
- публічно порівнювати дітей за рівнем «патріотичності»;
- використовувати волонтерські акції як форму примусу або фінансового змагання;
- романтизувати смерть, бойове насильство або самопожертву;

- формувати образ ворога через мову ненависті, етнічні або інші узагальнення;
- оприлюднювати фото, відео, імена, сімейні історії або персональні дані дітей без належної згоди;
- проводити заходи з підвищеним ризиком без інструктажу, відповідальних осіб і плану дій у разі небезпеки.

Педагогічно доцільні форми військово-патріотичного виховання мають підтримувати учнів, зміцнювати їхню стійкість, формувати відповідальність, повагу до Захисників і Захисниць України, готовність до взаємодопомоги, а також здатність діяти безпечно й усвідомлено.

РОЗДІЛ 5. МОНІТОРИНГ, ОЦІНЮВАННЯ ТА КОРИГУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

5.1. Призначення моніторингу й оцінювання

Моніторинг військово-патріотичного виховання здійснюється для визначення якості, системності, безпечності та результативності виховної роботи в закладі освіти. Його метою є не формальне накопичення звітних показників, а отримання інформації, необхідної для коригування планування, добору форм роботи, залучення суб'єктів взаємодії, підтримки учнів і змісту виховних заходів.

Регулярне оцінювання ефективності виховних заходів і коригування подальшої роботи на основі зворотного зв'язку від учнів, батьків і педагогів є важливою умовою якісної організації військово-патріотичного виховання.

Оцінювання має охоплювати не лише кількість проведених заходів, а й їхню відповідність меті, віку учнів, безпековим вимогам, психологічному стану класного колективу, реальним потребам громади та очікуваним виховним результатам.

Основними завданнями моніторингу є:

- визначення рівня охоплення учнів різними формами військово-патріотичного виховання;
- аналіз змістової якості заходів і їхньої відповідності віковим особливостям учнів;
- виявлення сильних сторін і проблем в організації виховної роботи;
- оцінювання рівня участі учнів у волонтерських, громадських, дослідницьких і безпекових ініціативах;
- аналіз безпечності, етичності й психологічної прийнятності заходів;
- отримання зворотного зв'язку від учнів, батьків, педагогів і залучених суб'єктів взаємодії;
- підготовка пропозицій щодо коригування змісту, форм і умов проведення виховної роботи.

5.2. Основні показники ефективності

Ефективність військово-патріотичного виховання визначається за сукупністю кількісних і якісних показників. Кількісні показники фіксують охоплення, регулярність, участь і наявність результатів. Якісні показники дають змогу оцінити змістовність, безпечність, педагогічну доцільність і реальний вплив виховної роботи на учнів.

Показник	Що оцінюється	Метод збору даних	Орієнтовна періодичність
Рівень сформованості оборонної свідомості, громадянської відповідальності та української національної і громадянської ідентичності учнів	Розуміння учнями значення захисту України, ролі сил безпеки і сил оборони, зокрема Збройних Сил України як складової сил оборони, поваги до військової служби, Захисників і Захисниць України, готовності до національного спротиву, громадянської відповідальності та належності до української національної і громадянської спільноти	Анкетування учнів, рефлексивні завдання, спостереження	1 раз на семестр
Охоплення учнів виховними заходами	Частка учнів, залучених до різних форм роботи	Статистичний облік відвідуваності та участі	1 раз на семестр
Активність волонтерської роботи	Участь учнів у волонтерських, громадських, благодійних і соціальних ініціативах	Кількість акцій, учасників, результатів допомоги	1 раз на семестр
Задоволеність учнів та батьків	Сприйняття змісту, безпечності й доречності заходів	Анонімне анкетування або короткі форми зворотного зв'язку	1 раз на рік або після значущих заходів

Медіаре-презентація закладу	Висвітлення заходів у шкільних медіа, на сайті, у соціальних мережах з дотриманням безпеки й етики	Публікації, охоплення, реакції	**Щомісячно**
Динаміка участі в конкурсах і програмах	Участь учнів у конкурсах, грі «Сокіл» («Джура»), дослідницьких, творчих, безпекових і патріотичних ініціативах	Моніторинг результатів	**1 раз на рік**
Якість партнерської взаємодії	Залучення складових сил безпеки і сил оборони, організацій ветеранів війни, ДСНС України, органів місцевого самоврядування, громадських, благодійних і волонтерських організацій, батьківських спільнот та інших суб'єктів взаємодії	Аналіз проведених спільних заходів, відгуки учасників, оцінювання безпечності співпраці	**1 раз на семестр**
Безпечність проведення заходів	Дотримання вимог фізичної, психологічної, інформаційної та медичної безпеки	Чеклисти, спостереження, аналіз інцидентів або ризикових ситуацій	**Після кожного заходу з підвищеною чутливістю**
Рівень рефлексії учнів	Здатність учнів осмислювати зміст заходу, формулювати висновки, пов'язувати тему з особистою відповідальністю	Рефлексивні картки, усні обговорення, творчі роботи	**Після тематичних заходів**
Коригування плану	Чи використовує заклад освіти результати моніторингу для зміни подальшої роботи	Аналіз річного плану, протоколів, підсумкових матеріалів	**Наприкінці семестру й навчального року**

Показники мають застосовуватися гнучко. Заклад освіти може добирати ті індикатори, які відповідають його типу, віковому складу учнів, безпековому контексту, ресурсам і пріоритетам виховної роботи.

5.3. Інструменти збору зворотного зв'язку

Зворотний зв'язок є необхідним для визначення того, як учні, батьки й педагоги сприймають зміст, форму та безпечність військово-патріотичного виховання. Його доцільно збирати після тематичних тижнів, зустрічей із ветеранами війни або військовослужбовцями, практикумів із безпеки, волонтерських акцій, заходів до пам'ятних дат і наприкінці навчального року.

Основними інструментами можуть бути:

- короткі анонімні анкети для учнів;
- рефлексивні картки після заходу;
- опитування батьків щодо доречності й безпечності форм роботи;
- обговорення результатів на засіданнях педагогічної ради або методичного об'єднання класних керівників;
- аналіз участі учнів у проєктах, гуртках, акціях і конкурсах;
- самооцінювання відповідальних осіб після проведення заходу;
- фокусовані обговорення з учнівським самоврядуванням.

Приклади запитань для короткої учнівської анкети:

Запитання	Формат відповіді
Що нового я дізнався / дізналася під час заходу?	Відкрита відповідь
Що було для мене найбільш корисним?	Відкрита відповідь
Чи був зміст заходу зрозумілим?	Так / частково / ні
Чи почувався / почувалася я безпечно під час заходу?	Так / частково / ні
Чи хотів / хотіла б я долучитися до подібних ініціатив надалі?	Так / можливо / ні
Що варто змінити в подібних заходах?	Відкрита відповідь

Для батьків доцільно використовувати короткі форми зосереджені на безпечності, віковій відповідності й етичності заходів.

Запитання для батьків	Формат відповіді
Чи вважаєте Ви тематику заходів доречною для віку дитини?	Так / частково / ні
Чи отримували Ви достатньо інформації про мету й умови проведення заходів?	Так / частково / ні
Чи не викликали заходи надмірного емоційного напруження в дитини?	Так / частково / ні / важко сказати
Які теми військово-патріотичного виховання Ви вважаєте найбільш важливими?	Відкрита відповідь
Які форми роботи варто посилити або змінити?	Відкрита відповідь

Збирання зворотного зв'язку не повинно бути надмірним або формальним. Для більшості заходів достатньо короткої рефлексії, а детальні анкети варто застосовувати після масштабних, нових або чутливих форм роботи.

5.4. Аналіз результатів і коригування виховної роботи

Результати моніторингу використовуються для ухвалення практичних рішень. Після аналізу даних заклад освіти визначає, які форми роботи були ефективними, які потребують зміни, які теми залишилися недостатньо опрацьованими, які ризики виникали під час заходів і які ресурси потрібні для поліпшення роботи.

Під час аналізу враховуються:

- відповідність заходів річному плану й визначеним пріоритетам;
- якість участі учнів;
- рівень активності учнівського самоврядування;
- залучення батьків і залучених суб'єктів;
- вікова доречність змісту;

- безпечність і психологічна прийнятність заходів;
- якість використаних матеріалів;
- наявність рефлексії та висновків;
- пропозиції учнів, батьків і педагогів;
- потреба в оновленні плану або форматів роботи.

Виявлена ситуація	Можливе управлінське або методичне рішення
Заходи проводяться регулярно, але учні пасивні	Посилити проєктні, практичні, дискусійні й волонтерські форми
Переважають урочисті заходи й лінійки	Збалансувати план через тренінги, квести, дослідження, медіапроєкти, практикуми
Учні або батьки вказують на емоційне перевантаження	Переглянути матеріали, тональність, теми, залучити практичного психолога
Волонтерські акції мають ознаки примусу	Уточнити принцип добровільності, прибрати змагальність за обсягами внесків
Залучення суб'єктів взаємодії є випадковим	Сформувати календар партнерської взаємодії й погодити безпечні формати
Після заходів немає підсумкової роботи	Запровадити короткі рефлексивні картки або обговорення
У плані дублюються однотипні заходи	Об'єднати споріднені активності й чітко розвести їхні цілі

Ключовою рекомендацією є регулярне оцінювання ефективності виховних заходів і коригування планів на основі зворотного зв'язку від учнів, батьків і педагогів.

Коригування плану здійснюється не лише наприкінці навчального року, а й після значущих заходів, змін у безпековій ситуації, появи нових потреб учнів або громади, зміни партнерських можливостей чи результатів зворотного зв'язку.

5.5. Підсумковий звіт про військово-патріотичне виховання

Підсумковий звіт за результатами військово-патріотичного виховання готується наприкінці навчального року або за підсумками окремого періоду. Його зміст має бути аналітичним, а не лише описовим. До звіту доцільно включати інформацію про проведені заходи, участь учнів, залучення суб'єктів взаємодії, результати волонтерської діяльності, безпекові аспекти, труднощі, висновки й пропозиції.

Орієнтовна структура звіту:

- короткий опис пріоритетів військово-патріотичного виховання в закладі освіти;
- перелік основних проведених заходів за змістовими напрямами;
- охоплення учнів різними формами роботи;
- участь учнівського самоврядування;
- волонтерські, громадські, дослідницькі й медійні ініціативи;
- взаємодія із залученими суб'єктами;
- заходи з безпеки, домедичної допомоги, мінної безпеки, медіаграмотності;
- результати зворотного зв'язку;
- проблеми й ризики, виявлені під час реалізації плану;
- пропозиції щодо вдосконалення роботи на наступний період.

У звіті не рекомендовано обмежуватися кількістю заходів, фотографіями або переліком дат. Важливо показати, які саме педагогічні результати досягнуто, які форми виявилися найбільш дієвими, які потребують корекції, як були враховані принципи безпеки, добровільності, вікової відповідності та психологічної чутливості.

5.6. Критерії якості військово-патріотичного виховання

Якісна система військово-патріотичного виховання в закладі освіти має відповідати таким критеріям:

Критерій	Ознаки якісної реалізації
Системність	Робота здійснюється протягом року, пов'язана з річним планом, освітньою програмою, діяльністю класних керівників, гуртків, учнівського самоврядування
Змістовність	Заходи мають чітку мету, очікувані результати, пов'язані з громадянською ідентичністю, безпекою, відповідальністю, пам'яттю, волонтерством
Вікова відповідність	Зміст, мова, матеріали й форми роботи адаптовані до віку й досвіду учнів
Діяльнісний характер	Учні не лише слухають, а й досліджують, обговорюють, допомагають, створюють, беруть участь у проєктах
Безпечність	Заходи проводяться з урахуванням фізичної, психологічної, інформаційної та медичної безпеки
Етичність	Дотримуються гідність дитини, повага до військовослужбовців, ветеранів війни, членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України та осіб, постраждалих від війни
Взаємодія із залученими суб'єктами	До роботи залучаються батьки, громада, організації ветеранів війни, ДСНС України, громадські, благодійні й волонтерські організації та інші суб'єкти взаємодії за умови дотримання педагогічної доцільності
Рефлексивність	Після заходів учні мають можливість осмислити зміст, поставити запитання, висловити думку або обрати іншу безпечну форму реакції
Адаптивність	План роботи коригується відповідно до результатів моніторингу, безпекової ситуації, потреб учнів і громади

Військово-патріотичне виховання в закладах освіти організовується як цілісна система, що охоплює всі вікові групи, забезпечує поступове ускладнення змісту та форм роботи, уникає формалізму і шаблонності, враховує психологічний добробут дитини, а також надає пріоритет волонтерству, практичним навичкам, медіаграмотності та участі в реальних справах.

Глосарій

Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливлюють вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Взаємодія у військово-патріотичному вихованні – узгоджена діяльність закладу освіти з державними органами, складовими сил безпеки і сил оборони, органами місцевого самоврядування, організаціями ветеранів війни, громадськими організаціями, благодійними фондами, батьківськими спільнотами, медіа та іншими суб'єктами, спрямована на безпечну, правомірну й педагогічно доцільну організацію виховної роботи.

Виховний план закладу освіти – документ планування виховної роботи закладу освіти, до якого інтегруються заходи національно-патріотичного, зокрема військово-патріотичного, виховання.

Військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, поваги до військової служби та мотивації до набуття компетентностей у сфері безпеки і оборони.

Вікова відповідність виховної роботи – добір змісту, форм, методів і матеріалів виховної роботи відповідно до віку, життєвого досвіду, емоційної готовності та потреб учнів.

Внутрішньо переміщена особа – громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яка була змушена покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини або надзвичайних ситуацій та перемістилася у межах території України.

Волонтерський проєкт – організована добровільна діяльність учнівської спільноти, спрямована на допомогу іншим людям, підтримку Захисників і Захисниць України, громади або суспільно корисних ініціатив.

Готовність до захисту України – сформована мотиваційна, ціннісна й практична налаштованість громадянина діяти в інтересах захисту незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України.

Громадський проєкт – учнівська або спільнотна ініціатива, спрямована на розв'язання актуальної потреби класу, закладу освіти, громади або суспільства.

Громадянська освіта – сукупність знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень, пов'язаних із демократією, верховенством права, правами людини, відповідальністю та участю в житті суспільства.

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена, депортована або примусово переміщена, залучалася до участі у військових формуваннях, незаконно утримувалася, у тому числі в полоні, дитина, батьки, один із батьків, опікун, піклувальник, інший законний представник якої зникли безвісти за особливих обставин або померли чи загинули внаслідок отриманих у результаті збройного конфлікту поранення, контузії або каліцтва на території України чи за кордоном, а також дитина, позбавлена батьківського піклування внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту.

Діти, які мають досвід війни – діти, на життя, навчання, безпеку або психологічний стан яких вплинули воєнні дії, переміщення, окупація, обстріли, втрати, служба рідних або інші пов'язані з війною обставини.

Діяльнісний підхід – організація виховної роботи через активну участь учнів у практичних, волонтерських, дослідницьких, творчих і громадських справах.

Домедична допомога – невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи.

Етична безпека – дотримання поваги до гідності, прав, особистого досвіду й меж учасників освітнього процесу, Захисників і Захисниць України, ветеранів війни, членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України та осіб, постраждалих від війни.

Захисники і Захисниці України – особи, які брали або беруть участь у захисті незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України.

Заходи військово-патріотичного виховання – форми виховної діяльності, спрямовані на формування оборонної свідомості, культури безпеки, поваги до військової служби, Захисників і Захисниць України та готовності до відповідальної дії.

Зворотний зв'язок – інформація від учнів, батьків, педагогів або залучених суб'єктів про зміст, якість, безпечність і результативність виховної роботи.

Інформаційна безпека – захист учасників освітнього процесу від недостовірної, маніпулятивної, шкідливої або небезпечної інформації, а також відповідальне поводження з персональними даними.

Класна година – форма виховної роботи з класним колективом, спрямована на обговорення важливих ціннісних, громадянських, безпекових або соціальних тем.

Культура безпеки – система знань, навичок, ставлень і моделей поведінки, що забезпечують відповідальне ставлення до власної безпеки, безпеки інших людей і громади.

Медіаграмотність – здатність критично сприймати, аналізувати, перевіряти, створювати й відповідально поширювати інформацію в медіа.

Методи виховної роботи – способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких досягаються виховні цілі та формуються знання, цінності, ставлення й поведінкові навички учнів.

Мінна безпека – система знань і правил поведінки, що допомагають уникати ризиків, пов'язаних із мінами, вибухонебезпечними предметами та підозрілими об'єктами.

Моніторинг виховної роботи – систематичне відстеження стану, якості, безпечності та результативності виховної роботи для її подальшого вдосконалення.

Національний спротив – комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України.

Національно-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України.

Оборонна свідомість – свідоме сприйняття та готовність громадянина до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України.

Організації ветеранів війни – об'єднання ветеранів війни, які можуть долучатися до виховної роботи як носії досвіду служіння, захисту держави, громадянської відповідальності та стійкості.

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Перша психологічна допомога – первинна підтримка людини в стані гострого стресу, спрямована на відновлення відчуття безпеки, зниження напруження та скерування до фахової допомоги за потреби.

Підготовка громадян України до національного спротиву – сукупність заходів, які здійснюються державними органами, органами місцевого самоврядування, закладами освіти незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями, інститутами громадянського суспільства та іншими суб'єктами національного спротиву відповідно до розділу IV Закону України «Про основи національного спротиву» з метою формування національно-патріотичної та оборонної свідомості, стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних умінь і навичок, необхідних для захисту Вітчизни, суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України.

Планування виховної роботи – визначення мети, змісту, форм, учасників, залучених суб'єктів, безпекових умов і способів зворотного зв'язку щодо виховних заходів, які можуть інтегруватися в наявну систему планування роботи закладу освіти.

Психологічна безпека – стан освітнього середовища, у якому мінімізовано ризики страху, приниження, примусу, ретравматизації та емоційного тиску на учасників освітнього процесу.

Психологічно безпечне виховання – це організація виховної роботи, за якої зміст, форми, методи, матеріали та комунікація не створюють ризиків емоційного тиску, приниження, страху, примусу або ретравматизації учнів, а забезпечують повагу до гідності дитини, її особистого досвіду, вікових особливостей і психологічного стану.

Психолого-педагогічний супровід – система підтримки учнів педагогічними працівниками та фахівцями психологічної служби з урахуванням їхніх вікових, індивідуальних, соціальних і психологічних потреб.

Ретравматизація – повторне переживання або посилення травматичного досвіду внаслідок необережного обговорення, демонстрації матеріалів, примусу чи іншого небезпечного впливу.

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

Рух опору – система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України.

Сили безпеки і сили оборони – складові сектору безпеки і оборони України, що виконують завдання із захисту національної безпеки, оборони держави, суверенітету й територіальної цілісності України.

Суб'єкти взаємодії у військово-патріотичному вихованні – державні органи, складові сил безпеки і сил оборони, органи місцевого самоврядування, організації ветеранів війни, громадські організації, благодійні фонди, батьківські спільноти, медіа та інші установи чи організації, які можуть долучатися до виховної роботи в межах своїх повноважень або напряму діяльності за умови дотримання вимог законності, безпеки, етики й педагогічної доцільності.

Тематичний тиждень – форма виховної роботи, що передбачає проведення комплексу взаємопов'язаних заходів навколо однієї теми протягом визначеного періоду.

Територіальна оборона – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

Травматичний досвід війни – досвід подій або обставин, пов'язаних із війною, що можуть негативно впливати на емоційний стан, поведінку, навчання, безпеку або соціальну адаптацію дитини.

Українська громадянська ідентичність – стійке усвідомлення громадянином України своєї належності до Української держави, українського народу та політичної спільноти.

Українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації, спільності української мови, культури, історичної пам'яті, традицій і цінностей.

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Фізична безпека – умови, що забезпечують захист життя і здоров'я учасників освітнього процесу під час навчальної, виховної, практичної, масової або виїзної діяльності.

Форми виховної роботи – організаційні способи проведення виховної діяльності, зокрема класні години, тематичні тижні, зустрічі, проєкти, практикуми, акції, гурткова та індивідуальна робота.

Список джерел

1. Верховна Рада України. (1996). *Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Верховна Рада України. (2000). *Закон України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 року № 1841-III*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1841-14#Text
3. Верховна Рада України. (2017). *Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19#Text
4. Верховна Рада України. (2020). *Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20
5. Верховна Рада України. (2021). Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text
6. Верховна Рада України. (2022). *Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року № 2834-IX*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2834-20
7. Верховна Рада України. (2025). Про підтримку Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»): Постанова від 19 червня 2025 року № 4516-IX. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4516-20
8. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. (б. д.). *Мінна безпека для дітей: матеріали для освітян*. 101: Простір безпеки. https://bezpeka.dsns.gov.ua/materials/minna-bezpeka-dlya-ditey%3a-materialy-dlya-osvityan
9. Кабінет Міністрів України. (2018). *Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання: Постанова від 17 жовтня 2018 року № 845*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/go/845-2018-%D0%BF

10. Кабінет Міністрів України. (2023). *Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках: Постанова від 15 грудня 2023 року № 1322*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF
11. Кабінет Міністрів України. (2024a). *Про затвердження Порядку використання (залучення) особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони, забезпечення заходів безпеки, медичного забезпечення під час здійснення заходів військово-патріотичного виховання: Постанова від 2 квітня 2024 року № 371*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/go/371-2024-%D0%BF
12. Кабінет Міністрів України. (2024b). *Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року: Постанова від 30 липня 2024 року № 864*. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/go/864-2024-%D0%BF
13. Міністерство освіти і науки України. (2022). Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ від 06 червня 2022 року № 527. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text
14. Міністерство освіти і науки України. (2025a). *Захист України. Модельна навчальна програма інтегрованого курсу для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти*. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyy-kurs-11-04-2025.pdf
15. Міністерство освіти і науки України. (2025b). *Про проведення у 2025/2026 навчальному році Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»): Наказ від 4 грудня 2025 року № 1584*. https://mon.gov.ua/npa/pro-provedennia-u-20252026-navchalnomu-rotsi-vseukrainskoi-dytiacho-iunatskoi-viiskovo-patriotychnoi-hry-sokil-dzhura
16. Молодичук, Г., Борисевич, М., Купчин, М., Сухоручко, К., & Пристацький, Т. (2025). Посібник зі сценаріями уроків оновленого предмета «Захист України» для 10 та 11 класів [Навчально-методичний посібник]. Всеукраїнська школа онлайн. https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+UIED_06+2025/about
17. ЮНІСЕФ Україна. (2022). *Навчаємося мінної безпеки всією родиною*. https://www.unicef.org/ukraine/mine-safety-for-the-family

Методичне видання

Ситник Олексій Валерійович
Сергієнко Всеволод Сергійович
Михайловська Неля Анатоліївна

Методичні рекомендації щодо військово-патріотичного виховання в закладах освіти.

Методичні рекомендації підготовлено на виконання Операційної цілі 3.1.1 Освітня діяльність закладів позашкільної освіти відповідає потребам воєнного/повоєнного періоду і враховує найкращі національні та міжнародні практики на засадах української національної і військово-патріотичної та громадянської ідентичності», Завдання 3.1.1.4 «Розроблення та схвалення Методичних рекомендацій щодо військово-патріотичного виховання дітей і молоді в системі освіти України» Оперативного плану діяльності Державної установи «Український інститут розвитку освіти» на 2026 рік, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 26.02.2026 № 356.

Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Akrobat.
Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 5. Обл.-вид. арк. 2,2.
Наклад 300 прим. Зам. № ___.

Державна установа
«Український інститут розвитку освіти»
вул. Василя Липківського, 36,
Київ, 03035
https://uied.org.ua